

სსიპ სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
განათლების, ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულეტი

ქართული ფილოლოგიის სადოქტორო პროგრამა

ხელნაწერის უფლებით

ნინო მეგენიშვილი

ბესარიონ ორბელიშვილის „გრდემლის“ კოდიკოლოგიურ-
ტექსტოლოგიური ანალიზი

ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი
დისერტაცია

მაცნე

ახალციხე

2021

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის განათლების, ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტსა და კორნელი კეკელიძის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

ნესტან სულავა - ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი

ოფიციალური რეცენზენტები:

დალი ბეთხოშვილი - ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი;

ნანა ჩიკვატია - ფილოლოგიის დოქტორი, კორნელი კეკელიძის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მთავარი მეცნიერი

აპოლონ თაბუაშვილი - ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, კორნელი კეკელიძის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მთავარი მეცნიერი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2021 წლის 5 ნოემბერს, 13:00 საათზე, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის განათლების, ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე.

დისერტაციის გაცნობა შესაძლებელია სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში.

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის განათლების, ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საბჭოს თავჯდომარე, ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი მაკა ბერიძე

სადისერტაციო ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

საკვლევი თემის აქტუალობა და მნიშვნელობა

საქართველოს ისტორიაში შუა საუკუნეები პოლიტიკური სიჭრელითა და დრამატიზმით გამორჩეული ხანაა. სამეფოებად დაყოფილი პატარა ქვეყანა სტრატეგიულ პარტნიორს ეძებდა ყველგან – დასავლეთში, აღმოსავლეთში, ჩრდილოეთში. ყველა პოლიტიკურ მიმართულებას ჰქონდა გარკვეული სახის დადებითი და უარყოფითი, სარისკო მომენტებიც. აღმოსავლეთი ძველი, გამოცდილი მეტოქე იყო, ხოლო ნაცნობი პოლიტიკური გემოვნების, იდეოლოგიის, სტრატეგიისა და სამხედრო შესაძლებლობების, რუსეთი ერთ-ერთი ფავორიტი სახელმწიფო გახდა სარწმუნოებრივი ერთობის გათვალისწინებით, ევროპა კი ქართველებისთვის ჯერ საკმაოდ უცნობი კულტურის, აბსოლუტურად განსხვავებული ტრადიციებისა და რელიგიური ცნობიერების ხალხის ერთობას წარმოადგენდა. თუმცა, ამის მიუხედავად ევროპული ლიბერალიზმისა და მიზანმიმართული მისიონერული მოძრაობის გაძლიერებით ნელ-ნელა დაიწყო ქართველებში სარწმუნოებრივი რყევა მართლმადიდებლობასა და კათოლიკობას შორის, განსაკუთრებით საქართველოს სამხრეთ რეგიონებში ე.წ. სამუსლიმანო საქართველოსა და აღმოსავლეთ საქართველოში, შემდგომ კი კათოლიკე მრევლი მომრავლდა

საქართველოს მსხვილ და სტრატეგიულ ინდუსტრიულ ცენტრებში გორში, ქუთაისში და ა.შ. ამ პროცესმა შეუქცევადი ხასიათი, უფრო კი ტენდენცია მიიღო მე-17 საუკუნეში, რასაც არც უარყოფდნენ დასავლური იდეოლოგიის მიმდევრები. მ. თამარაშვილი აღნიშნავდა: „ჩვენი აზრით, ეს საუკუნე (იგულისმება XVII ს.) უნდა შეირაცხოს კათოლიკობისათვის ერთ საუკეთესო ხანად, რადგან, როგორც ვნახეთ, პაპის ყურადღების მიქცევა და მისიონერების შრომა უნაყოფოდ არ დარჩა“. ამგვარი პოლიტიკური ორომტრიალისას საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებით დიდი ადგილი ეკავა კულტურულ-საგანმანათლებლო კერას, უდიდეს აკადემიურ კორპორაციას, გარეჯის ლიტერატურულ სკოლას. იგი სამი მიმართულებით მუშაობდა: 1. კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა (ხელნაწერების შექმნა-გამრავლება, ბიბლიოთეკების დაარსება, ახალგაზრდა თაობის აღზრდა-განათლება). 2. ჰაგიოგრაფიული და ჰიმნოგრაფიულ-ლიტურგიკული კრებულების დამუშავება; 3. დოგმატიკურ-პოლემიკური ლიტერატურის შექმნა.

XIV ს-ის ისტორიულმა მოვლენებმა, ფლორენციის კრებამ და კოსტანტინეპოლის დაცემამ სრულიად შეცვალა მსოფლიოს პოლიტიკური წესრიგი. ეპოქამ მოიტანა იმის აუცილებლობაც, რომ სწორად შეფასებულიყო მოძალადე მეტოქეც და იდეოლოგიური ოპონენტიც. ეს უკანასკნელი მისია სწორედ

პოლემიკური ლიტერატურული მიმდინარეობის ფუნქცია იყო. პოლემიკური მიმართულება მწერლობის ერთ-ერთი უძველესი და მნიშვნელოვანი დარგია, რამდენადაც ქრისტიანობას (ისევე როგორც სხვა კონფესიებს) ადრიდანვე გაუჭნდნენ მოწინააღმდეგეები, რომელთა განეიტრალება პოლემიკური მწერლობის ამოცანა გახდა. პოლემიკურ მწერლობას პასუხი უნდა გაეცა არა მარტო არაქრისტიანული რელიგიური მიმდინარეობებისთვის, არამედ განსხვავებული ქრისტიანული კონფესიების, მათ შორის კათოლიკეთა შემოტევებისთვისაც, დავით გარეჯის ლიტერატურულ სკოლაში შემუშავდა სპეციალური ნაშრომის შექმნის აზრი, რომელიც ფუნდამენტური ანალიზის საშუალებით აუხსნიდა საზოგადოებას იდეურ და ტრადიციულ ნორმათა სხვაობას, კერძოდ, ეს იყო კათოლიკურ და მართლმადიდებლურ რელიგიებს შორის სხვაობის განსაზღვრა. მისი დაწერა დაევალა იმ დროისათვის ცნობილ საეკლესიო მწერალს, ბესარიონ ორბელიშვილს. მან წარმატებით გაართვა თავი დავალებას - დაწერა დიდი მოცულობის ნაშრომი, ტრაქტატი „გრდემლი“, რომელიც ყველაზე სრული ანტიკათოლიკური შინაარსის თხზულებაა ქართულ ენაზე. წიგნში განხილულია აღმოსავლეთ-დასავლეთის ეკლესიებს შორის არსებული დოგმატურ-თეოლოგიური საკითხები.

ნაშრომის მნიშვნელობაა იმ ისტორიული სურათის ჩვენება, თუ როგორ ცდილობდნენ ქართველებში დიპლომატიური, ე.წ. ლიბერალური თუ ძალისმიერი მეთოდებით, მახვილით, სისხლით რწმენის შერყევას, ქართველებში დამკვიდრებული, ჩამოყალიბებული ტრადიციების ცვლილებას, რომლის ფუნდამენტი და ხასიათი მართლმადიდებლურ დოგმატებზე, კანონებზე და ნორმებზე აშენდა, ეს კი, ფაქტობრივად, ეროვნულ გადასხვაფერებას, გარდაცვალებას ნიშნავდა. თხზულებებში ნაჩვენებია დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიებს შორის სხვაობის ანალიზი დოგმატურ და თეოლოგიურ კონტექსტში, ახსნილი წმიდა მამათა შრომებით, წმიდა წერილების დამოწმებითა და ბიბლიური ციტატებით. ამგვარ მსჯელობას კი უდიდესი გავლენა უნდა მოეხდინა შუა საუკუნეებში საზოგადოებრივი აზროვნების ფორმირებაზე.

ნაშრომში თავმოყრილია ცნობები ბესარიონ ორბელიშვილის, მისი საზოგადოებრივი მოღვაწეობის შესახებ, რომლებიც დაცულია წერილობით წყაროებსა და ბეჭდურ გამოცემებში.

ნაშრომის ფარგლებში დეტალურად შევისწავლეთ ნათარგმნი და ორიგინალური ანტიპაპისტური ძეგლები, ასევე „გრდემლის“ ნუსხები და რედაქციები, დადგენილია

ტექნოლოგიურ-ენობრივი (სინტაქსურ-მორფოლოგიურ-ფონოლოგიური) სხვაობები მათ შორის.

კვლევის მიზანი

ბესარიონ ორბელიშვილის „გრდემლი“ დაიწერა ფლორენციის კრებაზე მიღებული თეოლოგიურ-დოგმატური გადაწყვეტილებების საპასუხოდ, იქ მიღებული შედეგების ასახსნელად, სადაც პუნქტობრივად და თანმიმდევრულად არის პასუხი გაცემული დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიების სხვაობაზე, მართლმადიდებლური ცხოვრების საქართველოს ყოველდღიურ ეკლესიურ და ყოფით ცხოვრებაში ასახულ ტრადიციულ ნორმებზე.

პოლემიკური მწერლობის მიზანი არის მყარი არგუმენტაციის საფუძველზე პრობლემის არსის ახსნა და წარმოდგენილი პოზიციის დასაბუთება. არგუმენტაცია უნდა ყოფილიყო დამაჯერებელი და ანგარიშგასაწევი, ამიტომაც ამგვარ თხზულებებში მკაცრი აკადემიური ხარისხის დაცვით იზომებოდა ფრაზები და ემყარებოდა მდიდარ ინტელექტუალურ რესურსს. პოლემიკური თხზულებების ოპონენტად აღიქმებოდა არა მარტო ლიტერატორ-პოლემიკოსი, თეოლოგი ან სასულიერო პირი, არამედ მთელი სახელმწიფო ინსტიტუცია. ჩვენ შევეცადეთ თავი მოგვეყარა შუა

საუკუნეების ანტიკათოლიკური შინაარსის ლიტერატურული ძეგლებისთვის, რომელთა დიდი ნაწილი დღემდე გამოუქვეყნებელი იყო, ჩვენ დავამუშავეთ ნაწილი და ამაჟამად გადაცემულია გამოსაცემად.

მეცნიერული სიახლე

სადისერტაციო ნაშრომის მეცნიერულ სიახლეს წამოადგენს ხელნაწერ ფონდებში დაცული ანტიკათოლიკური თხზულებებისა და ფლორენციის კრების შესახებ არსებული ცნობების თავმოყრა და ანალიზი, რომელთა დიდი ნაწილი დღემდე არ გამოქვეყნებულა. დისერტაციის ფარგლებში ჩვენ მიერ დამუშავდა და გამოიცა ანტიკათოლიკური პოლემიკური შინაარსის თხზულება „განდგომილებისათვის რომისა, ოდეს ისინი განდგნენ მართლმადიდებლობისაგან“ [ქრისტიანულ-არქეოგრაფიული ძიებანი, XI, 2021:34-57], ასევე გამოსაცემად გადაეცა ფლორენციის კრების ამსახველი თხზულება „ფლორენციის კრება“ [გულანი].

დღემდე არ არსებობს „გრდემლის“ სრულყოფილი ტექსტოლოგიური ანალიზი. ვინაიდან თხზულება არის მოცულობითი ტრაქტატი, ჩვენ მიერ დისერტაციის ფარგლებში ჩატარდა მისი სრულყოფილი ტექსტოლოგიურ-კოდიკოლოგიური კვლევა. აღსანიშნავია ისიც, რომ დღემდე არ არსებობს

„გრდემლის“ მეცნიერული გამოცემა, ამჟამად ჩვენს მიერ მზადდება გამოსაცემად მისი ე. წ. კრიტიკული ტექსტი.

დისერტაციის ფარგლებში თავი მოვუყარეთ წერილობით წყაროებსა და ბეჭდურ გამოცემებში გაბნეულ ცნობებს გარეჯის სამონასტრო და სამწიგნობრო ცხოვრებაზე, ასევე ბესარიონ ორბელიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველ ცნობებს.

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა

საკვლევი მასალის მრავალფეროვნების, „გრდემლის“ მოცულობისა (შედგება ოცდათვრამეტი თავისაგან) და მდიდარი ტექსტოლოგიური მასალის გამო (საუბარია დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიების თეოლოგიური შინაარსის პოლემიკაზე ფლორენციის კრებაზე), დისერტაცია წყაროთმცდნეობითი და ტექსტოლოგიური მნიშვნელობისაა. ნაშრომში განხილულია ის ისტორიული სურათი, პირობები და მიზეზები, თუ როგორ მივიდა ქრისტიანული სამყარო ფლორენციის კრებამდე და კონსტანტინეპოლის დაცემამდე. საუბარია გარეჯის ლიტერატურული სკოლის განვითარების ისტორიული ეტაპებსა და მის იდეოლოგიური როლზე, ასევე ბესარიონ ორბელიშვილის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე.

დისერტაციას აქვს ტექსტოლოგიური მნიშვნელობა. კერძოდ, დისერტაციის ფარგლებში განხილულია პოლემიკური ჟანრი, ქართულ წერილობით წყაროებში დაცული

ანტიკათოლიკური პოლემიკური თხზულებები, ასევე დისერტაციის ფარგლებში შესრულებულია „გრდემლის“ შემცველი ყველა ხელნაწერის არქეოგრაფიული აღწერილობა და თხზულების ვრცელი ტექსტოლოგიურ-კოდიკოლოგიური ანალიზი

ნაშრომის მოკლე შინაარსი

დისერტაციის შესავალში საუბარია პოლემიკური მწერლობის, ასევე ანტიკათოლიკური პოლემიკური მწერლობის წარმოშობის მიზეზებზე, შუა საუკუნეების ქართულ ხელნაწერებში არსებულ ორიგინალურ და ნათარგმნ ანტიკათოლიკური შინაარსის პოლემიკურ თხზულებებზე; გარეჯის ლიტერატურული სკოლის მნიშვნელობაზე შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიაში, ბესარიონ ორბელიშვილის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე, „გრდემლის“ ნუსხებსა და რედაქციულ თავისებურებებზე, მოცემულია „გრდემლის“ დეტალური ტექსტოლოგიური ანალიზი.

I თავი. დავით გარეჯის ლიტერატურული სკოლა და ბესარიონ ორბელიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა

სახელმწიფოს საფუძველი არის ქვეყნის იდეოლოგია. იდეოლოგიას ქმნის კულტურა, განათლება, მეცნიერება, ამიტომაც თუკი ქართული პოლიტიკური თუ ინტელექტუალური ელიტის

წარმომადგენლები ვერ ახერხებდნენ სახელმწიფოს გაერთიანებასა და პოლიტიკურ სტაბილიზაციას, მაქსიმალურად ცდილობდნენ სამეცნიერო და საგანმანათლებლო კერების განვითარებას. ამას მოწმობს სტამბის გახსნა თბილისში 1709 წელს, დავით-გარეჯის ლიტერატურული სკოლის არსებობა. იმ დროისთვის ეს იყო მსხვილი სამეცნიერო კერა, თავისი ინფრასტრუქტურითა და მოღვაწეებით: კალიგრაფებით, მთარგმნელებით, მხატვრებითა და მკვლევრებით. ამგვარი სამეცნიერო სტრუქტურის არსებობა დაუძღვრებული ქვეყნისთვის ფუფუნება იყო. ხელნაწერის შექმნა დიდ ფინანსურ და ინტელექტუალურ რესურსს მოითხოვდა. განსაკუთრებული როლი ამ უდიდეს საქმეში შეასრულა ბესარიონ ორბელიშვილ-ბარათაშვილმა, რომელიც მოღვაწეობდა გარეჯში, რასაც ადასტურებს **A-624** ხელნაწერის მინაწერი და მიხ. ხელაშვილი 1886 წელს გაზეთ „ივერიაში“ (№208) გამოქვეყნებული სტატია.

გარეჯის სამონასტრო კომპლექსის გაჩენა უკავშირდება ცამეტი ასურელი მამიდან ერთ-ერთს - დავით გარეჯელს. შესაბამისად, VI საუკუნიდან ქართულ კულტურულ ველში ჩნდება ახალი კულტურული სივრცე დავით-გარეჯის სამონასტრო კომპლექსი, რომლის არსებობაც ერთი სალოცავით დაიწყო და შემდეგ სამონასტრო კომპლექსად და ლიტერატურულ სკოლად ჩამოყალიბდა. გარეჯის ცხოვრებაზე აისახა ქართული ისტორიული პროცესები, მან განსაკუთრებული ფუნქცია შეიძინა

XVIII საუკუნეში და გახდა კულტურულ-იდეოლოგიური ცენტრი. ამიტომაც თვალშისაცემი იყო სახელმწიფოს პატრონაჟი. ბესარიონ ორბელიშვილსა და მის გარემოცვას, გარეჯის მონაზვნებს, განსაკუთრებული ფუნქცია ჰქონდათ ამ საქმეში.

საინტერესოა ბესარიონის ბიოგრაფია. ბესარიონ ორბელიშვილი იყო საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავარი, რაც მთავარია, დიდი მწიგნობარი: 1. ორიგინალური თხზულებების ავტორიც, მან დაწერა: ანტიკათოლიკური პოლემიკური თხზულება „გრდემლი“, აგიოგრაფიული თხზულებები: რაჟდენ პირველმოწამის მარტვილობა, არჩილ მეფის მარტვილობა, ისე წილკნელის ცხოვრება, ლუარსაბ მეფის მარტვილობა, ბიძინა, შალვა და ელიზბარის მარტვილობა; მას ეკუთვნის ლიტურგიკული თხზულებები: „კანონი სავედრებელი საუფლოისა კუართისა“, „კანონი საგალობელი პირველმოწამისა რაჟდენისა“, „კანონი ქმნილი კუართისა“.

2. ბესარიონი იყო **გადამწერიც**, რასაც ადასტურებს ხელნაწერების ანდერძ-მინაწერები. ჩვენემდე მოღწეული ხელნაწერი წიგნებიდან მას გადაუწერია: 1. **A-59**, კრებული, რასაც მოწმობს ხელნაწერის მინაწერი. 2. **A-105**. კრებული, 1697 წ, გადაწერილია ბესარიონ ორბელიშვილის მიერ გარეჯის უდაბნოში; 3. **A-121**, გრიგოლ რომთა ჰაპი, დიალოღონი. 1715 წ. გადამწერებად მიიჩნევიან ბესარიონი და იობი; 4. **A-178**, სასულიერო შინაარსის კრებული; 5. **A-196**, სასულიერო შინაარსის

კრებული; **6. A-198**, ევხოლოგიონი (ლოცვანი), 1696 წ. გადამწერი ბესარიონ ორბელიშვილი, გადაწერის ადგილი დავით-გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერი; **7. S-3269**, სასულიერო შინაარსის კრებული, რომელსაც ჰყავს რამდენიმე გადამწერი, მათ შორის სახელდებიან იობი, ფილიპე, გადაწერილია გარეჯის მრავალმთის ეკლესიაში, ზუსტი თარიღი უცნობია; **8. Q-814**, XVIII ს. სასულიერო შინაარსის კრებული, ნაწერია შერეული დამწერლობით ნუსხურით და მხედრულით. გადამწერად მიიჩნევა ვინმე ბესარიონი, შესაძლოა გადამწერი სწორედ ბესარიონ ორბელიშვილია, რადგან ხელნაწერის ხელი ძალიან ჰგავს ბესარიონის ნაწერს.

ბესარიონ ორბელიშვილი იყო **დამკვეთიც**: აღწერილობების მიხედვით მისი დაკვეთით გადაწერილი ხელნაწერებია: **1. A-100**, ბასილი დიდი, ითიკა. 1713 წ. **2. A-103**, სასულიერო შინაარსის კრებული; **3. A-130**, სასულიერო შინაარსის კრებული; **4. H-1557**, ცხოვრება იოანე ზედაზნელისა, 1713 წ. **5. Q-85**, ოთხთავი. 1719 წ. მომგებელნი: მამა ხარიტონი და ბესარიონ ორბელის ძე.

ხელნაწერებში დაცული ანდერძ-მინაწერებით ირკვევა ისიც, რომ ბესარიონ ორბელიშვილი ყოფილა მასწავლებელიც. სწორედ ამიტომ კ. კეკელიძე ბესარიონ ორბელიშვილის შემოქმედების და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ანალიზისას ასკვნის, რომ შესაძლოა სრულად არც იყოს მოღწეული მისი ორიგინალური თუ გადაწერილი თხზულებები.

საინტერესოა, რა ცნობები მოგვეპოვება ბესარიონ ორბელიშვილზე. წყაროებში ცნობები ბესარიონ ორბელიშვილის ბიოგრაფიაზე მწირია. მის მიერ გადაწერილი ერთ-ერთი ხელნაწერის (A-105) ანდერძიდან ვგებულობთ, რომ ბესარიონის მშობლებს ჰრქმევიათ ბეჟანი და მარიამი. ხელნაწერი გადაწერილია 1697 წელს, ე.ი. ამ დროისთვის ის უკვე გარეჯში იმყოფება. სხვა ცნობა მისს მშობლებზე არ მოგვეპოვება, ხოლო რაც შეეხება ბესარიონის გარეჯში მოღვაწეობას, პ. კარბელაშვილის აზრით ის გარეჯში 1680 წელს უნდა დამკვიდრებულიყო. გარეჯში მასთან ერთად მოღვაწეობდა მისი ძმა სიმონი. კიდევ რამდენი დედამამიშვილი ჰყავდა მას, ან საერთოდ ჰყავდა თუ არა კიდევ, ჩვენთვის უცნობია.

სხვადასხვაგვარი ცნობებია შემონახული ბესარიონ ორბელიშვილის საქართველოს მწყემსმთავრად კურთხევისა და გარდაცვალების თარიღთან დაკავშირებით. ცნობილია, ის კათალიკოსად ეკურთხა დომენტი კათალიკოსის ოსმალეთში წასვლის შემდეგ. მისი აღსაყდრების თარიღი მერყეობს 1724-1738 წლებს შორის. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია XIX ს-ით დათარიღებული ხელნაწერი S-2938 „სია საქართველოს კათალიკოსთა“. აქ ბესარიონი მითითებულია #52-ად, კათალიკოსად კურთხევის წელი 1724, №51 არის დომენტი კათალიკოსი, კურთხევის წელი 1705 წელი. თ. ჟორდანიას კვადრატულ ფრჩილებში მიუწერია 1741 წ, მიზეზი

გაურკვეველია, რადგან №53-ით ნახსენებია ნიკოლასი, კათალიკოსად კურთხევის წელი 1741 წელი. აქ თ. ჟორდანიას კვადრატულ ფრჩხილებში გარდაცვალების თარიღად მიუწერია 1744 წ. თითქმის მსგავსი ინფორმაცია დაცულია დოკუმენტში Sd-2351, განსხვავება არის ნუმერაციაში, აქ ბესარიონი დასახელებულია №66-ედ, №65 არის დომენტი, ხოლო №67-ნიკოლასი. პოლიევქტოს კარბელაშვილი წიგნში „იერარქია საქართველოს ეკლესიისა“ დომენტის აღსაყდრების თარიღად მიიჩნევს 1704-1724 და 1738-1742 წლებს, ბესარიონი ზეობს 1728-1735 წლებში, თუმცა 1724-1728 წლებში ის კათალიკოსად არავის ასახელებს, ბესარიონის შემდგომ კი ქართული ეკლესიის მწყემსმთავარია ოსმალეთიდან დაბრუნებული დომენტი და მხოლოდ შემდგომ 1742-1744 წწ. ზეობს ნიკოლოზ X (გვ. 131-140); ბაბილინა ლომინაძეც ბესარიონის წინამორბედ კათალიკოსად ასახელებს დომენტი კათალიკოსს [1705-1725 წლის 21 თებერვლამდე] ორი მონაცემის საფუძველზე [საქართველოს სიძველის ტ. III, 194 და Ad-142], ამის შემდგომ კათალიკოსია ბესარიონი 1725 წ-ს მარტიდან 1737 წ-მდე, გარდაცვალებამდე, ხოლო 1737 წლიდან დომენტის საქართველოში დაბრუნებამდე [1739 წლამდე] საქართველოს მწყემსმთავარია კირილე [გვ. 69-71]. საინტერესო ცნობას ინახავს კიდევ ერთი ხელნაწერი, კერძოდ, H-1362, კრებული, რომელიც დათარიღებულია XIX საუკუნით. ამ ხელნაწერის 31r-ზე ფანქრით მკრთალად წერია „1726-1738 კზი

ბესარიონ. Выписать Грдемли №422“. მინაწერთ რთული გასარკვევია, ვინ არის ამ მინაწერის ავტორი და რის საფუძველზე მიუთითებს აღნიშნულ თარიღს.

ბესარიონის კათალიკოსად ზეობის შესახებ კომენტარი გაუკეთებია თ. ჟორდანიას „ქრონიკების“ მეორე ტომში ზემოთ დასახელებული A-105 ანდერძის კომენტარისას: „ეს ბესარიონ 1724 წ. აღვიდა კათალიკოზობის ტახტზე და † 1735 წ.“ [ჟორდანია, 1897, გვ. 116]. საქართველოს ცენტრალურ არქივში არსებობს დოკუმენტი [ფ.1448. საქ.№955] მიწის ბოძების შესახებ, გაცემული ბესარიონი კათალიკოსის მიერ, დათარიღებული 1723 წლის 4 აპრილით. აქ ბესარიონი ნახსენებია კათალიკოსის რანგში.

აზრთა სხვადასხვაობაა ბესარიონ ორბელიშვილის გარდაცვალებასთან დაკავშირებითაც. ის გარდაიცვალა მცხეთაში და დაკრძალულია სვეტიცხოველში, საფლავის ქვაზე გარდაცვალების თარიღად მითითებულია 1735 წ. ეს თარიღია მითითებული **A-16** მინაწერში (გრიგოლ ღვთისმეტყელის კრებული; ცხოვრება და მოღვაწეობა გრიგოლ ღვთისმეტყველისა), ხელნაწერი თარიღდება 1739 წლით. თუმცა ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ერთი ხელნაწერის **H-2077** (სადღესასწაულო, თარიღდება 1736 წლით, გადამწერია სვეტიცხოვლის დეკანოზი ალექსი) ანდერძი სხვა ინფორმაციას იძლევა, ამ ანდერძის მიხედვით 1736 წელს ბესარიონი ჯერ კიდევ ცოცხალია და მწყემსმთავრობს. ამავე მოსაზრებას იზიარებს

ვახუშტიც, რომელიც ბესარიონის გარდაცვალების თარიღად მიიჩნევს 1737 წ-ს. მას მიაჩნია, რომ მცხეთის საფლავებზე არა ერთი უზუსტობა გვხვდება.

ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რა ინფორმაციას გვაწვდის წყაროები ბესარიონ ორბელიშვილის მსოფლმხედველობის შესახებ. საყურადღებოა მამია გურიელისა და კათალიკოს ბესარიონის მიმოწერა ტყვეთა გაუსყიდველობაზე. როგორც ირკვევა, ის ჯერ კიდევ გარეჯში ბერად ყოფნისას თავად ხლებია მამია გურიელს ამ მძიმე პრობლემის გადასაჭრელად. როგორც ირკვევა შემდგომაც გაგრძელებულა მათი ერთობლივი მცდელობა ამასთან დაკავშირებით, თუმცა ამ მასშტაბური პრობლემის მოგვარება იმ დროისთვის ძალიან რთული აღმოჩნდა. ასევე საინტერესოა ბესარიონ ორბელიშვილის წერილი, რომელიც მან მისწერა ვახტანგ VI-ს 1733 წ-ს (**Sd-2939**), როცა გარდაიცვალა კოსტანტინე კახთ ბატონი. ცნობილია, ბესარიონ ორბელიშვილსა და ვახტანგ VI-ს განსხვავებული პოლიტიკური ხედვა ჰქონდათ. ეს წერილი კი იმის დასტურია, რომ მისთვის პირად ურთიერთობას ხელი არ შეუშლია სახელმწიფოებრივად აზროვნებაში, მეფის ფუნქციის აღქმაში. სწორედ ამის დამსახურებაა იოანე ბატონიშვილისა („კალმასობაში“) და ანტონ ბაგრატიონის („წყობილსიტყვაობაში“) მიერ ბესარიონ ორბელიშვილის ღვაწლის ამგვარი შეფასება და დაფასება.

II თავი. „გრდემლის“ ხელნაწერები და რედაქციები

ჩვენამდე მოღწეულ ფონდებში „გრდემლი“ შემორჩენილია თორმეტ ხელნაწერ წიგნში. განირჩევა ვრცელი და მოკლე რედაქციები. არსებობს ვრცელი რედაქციის ათი ნუსხა, ერთი - მოკლე რედაქციისა. თერთმეტი ნუსხიდან ექვსი - A-119, 156, 298, S-1596, 3269, K-№130 (ნ. ბერძენიშვილის სახ. ქუთაისის სახემწიფო ისტორიული მუზეუმი) - შედგება 38 თავისაგან, სამი - A-1395, 1791, Q-92, გიესმ-№114 (ს. მაკალათიას სახ. გორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი) - 37 თავისაგან, დასახელებულ ხელნაწერებს აკლია ბოლო თავი „აღმწერელი ამის წიგნისა სიტყვას უგებს პაპის მოსავთა“. ერთი - A-1591 შედგება 26 თავისაგან, მაგრამ დასახელებული ნუსხა არ არის მოკლე რედაქცია, მისმა გადამწერმა ქრისტესია სამადაშვილმა გადაწყვიტა თხზულებაში შეეტანა ყველა ის საკითხი, რაზეც მიმდინარეობდა ცხარე კამათი ფლორენციის კრებაზე და ვერ მოხერხდა შეთანხმება დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიების წარმომადგენლებს შორის, შემოკლებული ვარიანტის მიუხედავად, ეს ნუსხა არ არის მოკლე რედაქცია, რადგან არსებული ტექსტი უცვლელად მისდევს ვრცელი რედაქციის ავტოგრაფისეულ ნუსხას. დისერტაციაში საუბარია „გრდემლის“ სტილურ მახასიათებლებზე, ენობრივ ნორმებსა და სინტაქსურ-მორფოლოგიურ კონსტრუქციაზე.

III თავი. ანტიკათოლიკური პოლემიკური ლიტერატურა შუა საუკუნეების ქართულ მწერლობაში.

ბ. ორბელიძეილის „გრდემლი“ ვრცელი ანტიკათოლიკური პოლემიკური თხზულება, ტრაქტატია. ის XVIII ს-ის პოლიტიკური და სოციალური შინაარსის ლიტერატურულ-საღვთისმეტყველო პროდუქტია. შემოქმედებითი პროცესები დამოკიდებულია ეპოქალურ მოვლენებთან, ასე შეიქმნა ლიტერატურული ჟანრები სხვადასხვა დროსა და ვითარებაში, ეს გახდა პოლემიკური მწერლობის გაჩენის საფუძველი. პოლემიკური მწერლობა ქრისტიანობის, როგორც რელიგიის წარმოშობასა და სასულიერო მწერლობის დასაწყისს უკავშირდება, მას პასუხი უნდა გაეცა ერეტიკოსებისა და ერეტიკული მიმდინარეობის, ასევე, სხვა რელიგიებისა და კონფესიების წარმადგენლებისთვის, რომლებიც არღვევდნენ შვიდი საეკლესიო კრებით მიღებულ განჩინებებს. ანტიკათოლიკური თხზულებების მომრავლებასაც XVIII ს-ის ქართულ მწერლობაში თავისი იდეოლოგიური და პოლიტიკური საფუძველი ჰქონდა.

დღემდე შემორჩენილი პირველი ანტიკათოლიკური შინაარსის თხზულებაა ევსტათი ნიკიელის თხზულება „მოსაცხენებელი შემოკლებული, თუ ოდეს ჰრომნი და

ეკლესიაი მათი და რაისათუს საღმრთოთა აღმოსავლისა ეკლესიათაგან განიჭრნეს“, რომლის ტექსტი გამოსცა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო მათა რაფავამ. თხზულება წარმოადგენს XII ს-ით დათარიღებული „დოგმატიკონის“ ნაწილს. ის უნდა წარმოადგენდეს „დიდი სქიზმის“ საპასუხოდ დაწერილ პოლემიკურ ნაწილს.

XV ს-ში, 1453 წ-ს, ბიზანტიის იმპერია დასრულდა, შესაბამისად, დასრულდა მისი კულტურული და იდეოლოგიური გავლენა დანარჩენ მარლთმადიდებელ სამყაროზე. როგორც ცნობილია, ეს კრება ჩატარდა ეტაპობრივად - 1438-1445 წლებში. როგორც არაერთი მკვლევარი (ი. უშიკიშვილი, ე. მამისთვალიშვილი, ა. პოგოდინი და სხვა) აღნიშნავს: „ფლორენციის კრების შესახებ წყაროები, რომელიც ლათინურ და ბერძნულ ენაზე არსებობდა - დაკარგულია“. დაკარგული თუ მიუგნებელი (გამოუვლენელი) წყაროები სხვადასხვაგვარი მსჯელობისა და ვარაუდის საფუძველს იძლევა. ფაქტია, საეკლესიო კრებაზე მსჯელობის ძირითადი თემა - თეოლოგიურ-დოგმატური საკითხები - არსებული პოლიტიკური მოცემულობის სარჩული იყო.

ქართულ ხელნაწერ ფონდში დაცულია ხელნაწერები, რომლებშიც აღწერილი და ასახულია ფლორენცია-ფერარას კრება. ძირითადად, ეს ხელნაწერები ანტიკათოლიკური პოლემიკური შინაარსისაა და ყველა მათგანი XVIII ს-ით თარიღდება, მანამდე

ქართულ მწერლობაში ანტიპაპისტური შინაარსის ერთი ნათარგმნი თხზულებს - ევსტათი ნიკიელის „მოსაკსენებელი შემოკლებული, თუ ოდეს ჰრომნი და ეკლესიაა მათი, და რაჲსთჳს საღმრთოთა აღმოსავლისა ეკლესიათაგან განიჭრნეს“ - კვალი არ ჩანს. თხზულება დაცულია მხოლოდ არსენ იყალთოელის „დოგმატიკონში“, რომელიც XII-XIII საუკუნეებს განეკუთვნება. არსენ ვაჩეს ძე, იგივე არსენ იყალთოელი, რომელსაც იმ დროისთვის ფუნდამენტური ჰქონდა მიღებული. მას კარგად ესმოდა ორ ეკლესიას შორის დოგმატურ-თეოლოგიური სხვაობის მულტიკომპლექსური შინაარსი, საფუძველი და პერსპექტიული საფრთხე ქრისტიანული სამყაროსთვის, მათ შორის საქართველოსთვისაც, ამიტომაც შეიტანა მის კრებულში ევსტათი ნიკიელის თხზულებაც.

დასავლეთის კათოლიკური სამყაროს დაინტერესება საქართველოთი და ამიერკავკასიით გაცილებით ადრე, XIII ს-დან იწყება, ცხოველდება და მისი მასშტაბები ფართოვდება შემდგომ საუკუნეებში. არსებული პოლიტიკური კრიზისი მისი პროგრესირების ნაყოფიერ საფუძველს ქმნიდა, ამას ემატებოდა ევროპული კაპიტალის შემოდინება მისიონერული მოღვაწეობის გასაძლიერებლად. დაიწყო და მომრავლდა კათოლიკური შინაარსის ლიტერატურა ხელნაწერი და ბეჭდური წიგნების სახით. ქართულ ხელნაწერ ფონდებში ინახება პაპისტური შინაარსის ლიტურგიკული, ბიბლიოლოგიური, თეოლოგიური და

სხვა მრავალრიცხოვანი ლიტერატურა. მისიონერთა მოღვაწეობამ ქართულ მწერლობაზე გავლენა ვერ მოახდინა, თუ არ ჩავთვლით სულხან-საბას „სამოთხის კარს“. აღსანიშნავია ერთი დეტალიც, ხელნაწერი, - მაშინ, როცა არ იყო მედია საშუალებები, - საზოგადოებასთან კომუნიკაციის ერთ-ერთი საშუალება იყო. მწერლის საუბრის ადრესატი იყო არა მარტო მისი ლიტერატურული ოპონენტი, არამედ საზოგადოება, ამიტომაც ავტორი ითვალისწინებდა საზოგადოების განსხვავებულ გემოვნებასა და პრეტენზიებს, ცდილობდა, თხზულებაში ყველა სიტყვა, ფრაზა, მოსაზრება, არგუმენტი ყოფილიყო რაფინირებული, კორექტული, აკადემიური.

საომარ ვითარებას ახასიათებს ერთი სირთულე: მოსახლეობას ზუსტად უნდა აუხსნა გარდაუვალი მსხვერპლის მოსალოდნელი გარდაცვალების მიზეზი, მიზანი და ისტორიული მნიშვნელობა, უფრო რთული ასახსნელია საზოგადოებისთვის ის საფრთხე და მისი მოსალოდნელი შედეგი, რომელიც ქართულ პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ სივრცეში შემოდის სრული ჰუმანურობით, ლიბერალური იდეოლოგიით, ყოველგვარი ძალმომრეობის გარეშე. სწორედ ეს გახდა ქართულ მწერლობაში ანტიკათოლიკური პოლემიკური თხზულებების მომრავლების მიზეზი.

უპირველესად უნდა აღინიშნოს თხზულება „ფლორენციის კრება“. ეს თხზულება არ არის პოლემიკური შინაარსის, ის კრების

დეტალურ აღწერას წარმოადგენს და ოსმალეთის სულთან მურადის, ბიზანტიის იმპერატორის იოანე პალეოლოღოსის და რომის პაპის ევგენი IV-ის პერიოდს ასახავს. თხზულებაში არაფერია ნათქვამი მიღებულ გადაწყვეტილებაზეც, მხოლოდ აღნიშნულია ბიზანტიის დელეგაციის განწყობა და ხაზგასმულია, რომ კრებაზე მიღებული შედეგის გამო ბერძნები იმედგაცრუებულნი დაბრუნდნენ კონსტანტინეპოლში. ხელნაწერის შინაარსის მიუხედავად, არსობრივად, თემატურად და იდეოლოგიურად ის ახლოსაა ანტიკათოლიკური განწყობის ლიტერატურასთან. შემორჩენილია ხელნაწერის ორი ნუსხა: 1. A-1443 და 2. Q-1391. ორივე ხელნაწერი თარიღდება მე-18 საუკუნით, შედგება მხოლოდ დასახელებული თხზულებისგან და შესრულებულია მხედრული დამწერლობით. თხზულების ავტორი ან ჩამწერი შესაძლოა იყოს ვინმე ევგენიოსი. არ არის დადგენილი, ეს ვინმე „ევგენიოსი“ ესწრებოდა კრებას, თუ შემდეგ მონათხრობის ან წყაროების საფუძველზე აღწერა კრების მიმდინარეობა. ტექსტი მოგვიანებით უნდა იყოს თარგმნილი ბერძნულიდან, რადგან ორივე ხელნაწერში კონსტანტინეპოლი მოხსენიებულია სტამბოლად, რაც 1453 წლამდე შეუძლებელი იყო, ოფიციალურად სახელიც ქალაქისთვის კონსტანტინეპოლის დაცემისთანავე არ შეუცვლიათ, ამდენად თხზულება უფრო გვიან უნდა თარგმნილიყო.

A-1443 ხელნაწერი სრულყოფილია, მინაწერის მიხედვით ხელნაწერი ეკუთვნოდა იერონიმე ალექსიევს, ხოლო ხელნაწერის ყდაზე არის მინაწერი, რომელიც მოწმობს, რომ ხელნაწერი ეკუთვნოდა ტარასი არქიმანდრიტის პაპას. ტარასი იყო ცნობილი მწიგნობრების ოჯახიდან, მათ შორის იყო ალექსი მესხიშვილი და თელავის აკადემიის რექტორი დავითი.

ხელნაწერს აქვს წინასწარმეტყველური შინაარსის მინაწერიც. ტექსტი შეიცავს იმ შედეგების შეხსენებას ან ერთგვარ გაფრთხილებას, რაც მოჰყვებოდა თურქთა მოსალოდნელ ექსპანსიას. ხელნაწერის 1 r-ზე არის შვიდი საეკლესიო კრების ცხრილი, თუ სად, როდის ჩატარდა კრება, ვინ იყო ხელმწიფე, პაპა, პატრიარქები, რომელი მწვალებლობის წინააღმდეგ იყო კრება მოწვეული, რამდენი მამა ესწრებოდა და რამდენი კანონი იქნა მიღებული. ცხრილში არის გარკვეული უზუსტობა მსოფლიო კრებების თარიღებთან დაკავშირებით.

მეორე ნუსხა, Q-1391, თავ-ბოლო ნაკლულია. ხელნაწერის ის ნაწილი, სადაც საუბარია კრების დაწყებასა და ფინალურ ნაწილზე, დაკარგულია.

ამავე კონტექსტში შეიძლება განვიხილოთ იოანე ბატონიშვილის „ხუმარსწავლა, ანუ კალმასობა“, სადაც მე-2 წიგნში საუბარია შვიდ საეკლესიო კრებაზე და აღწერილია ფლორენციის კრება. ავტორი დამოკიდებულების ხაზგასასმელად კითხვა-

მიგებით ფორმას ირჩევს, რაც დამახასიათებელია მთლიანად თხზულებისთვის.

ფლორენციის კრებაა აღწერილი არჩილ მეფის ბრძანებით ნათარგმნ ისტორიულ თხზულებაში „**ხრონოლრაფი დასაბამითგან სოფლისა კოსტანტინე პალეოლოღ მეფემდე**“, რომლის თარგმნა ბერძნული ენიდან დაუწყია ბაგრატ სოლადაშვილს, გაუგრძელებია არჩილ მეფეს, როგორც თხზულების ანდერძში წერია, „ხრონოლრაფი“ მეფეს უთარგმნია ამავე თხზულების რუსული ვერსიიდან. ქართულ ხელნაწერ ფონდებში ინახება მისი რამდენიმე ნუსხა, მათ შორის უძველესი კი სანკტ-პეტერბურგის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინტიტუტის კოლექციაში M-22.

ფლორენციის კრებაზე მიღებული გადაწყვეტილებებისა და განხილული თეოლოგიურ-დოგმატური საკითხების საპასუხოდ დაუწერია ბესარიონ ორბელიშვილს „გრდემლიც“. როგორც აღვნიშნეთ, ფლორენციის კრების აქტების მხოლოდ მცირე ნაწილია შემორჩენილი, ქართულ ენაზე კი ჯერჯერობით არაფერი გვხვდება, თუმცა ფლორენციის კრებაზე, პოლიტიკური ქვეტექსტის მიუხედავად, სწორედ თეოლოგიური შინაარსის კამათი წარიმართა და ბესარიონს განხილულ თეოლოგიურ-დოგმატურ საკითხებზე შესაძლოა ნაკლები უზუსტობა მოსდიოდა, მაგრამ საკამათოა ერთი ისტორიული ფაქტი, ის აღნიშნავს, რომ უნიას „შეურყეველი“ წინააღმდეგობა გაუწია ოთხმა ეკლესიამ, მათ შორის რუსეთმაც. საკამათო სწორედ „დიდი

რუსეთის“ „პრინციპული“ პოზიციის ხაზგასმაა აღნიშნულ კრებაზე, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ თხზულება XVIII ს-შია დაწერილი, როცა მუსლიმურ ალყაში მოქცეული საქართველო „დიდი რუსეთის“ იმედად რჩებოდა. შესაძლოა, ავტორმა „დიდი რუსეთი“ იხმარა არა იმპერიული ხასიათის ხაზგასასმელად, არამედ ეს შესაძლოა ყოფილიყო რუსეთის, როგორც სამეფოს დასახელება.

გრდემლის არსობრივ გაგრძელებას წარმოადგენს ანტონ კათალიკოსის „მზამეტყველება“. ანტონ კათალიკოსი „მზამეტყველების“ ანტიკათოლიკურ პოლემიკურ ნაწილს სწორედ ფლორენციის კრების მნიშვნელობის მიმოხილვით იწყებს და ამთავრებს. აქ მე-3 თავში ცალკე, მე-17 ნაწილად, არის გამოყოფილი ლათინთა მიმართ პასუხი. ძირითადად, ეს შეეხება წმინდა ზიარების საიდუმლოს. ანტონი არგუმენტაციისთვის წმინდა წერილებიდან იყენებს იმავე თავებს, რომელსაც ბესარიონ ორბელიშვილი ეყრდნობოდა. შეინიშნება მხოლოდ რედაქციული სხვაობა.

ამავე პერიოდს განეკუთვნება ანტიკათოლიკური შინაარსის კიდევ ერთი ნაწარმოები „**რომის განდგომილებისათვის მართლმადიდებლობისგან**“. თხზულება შედგება სამი თავისგან: 1. რომის განდგომისათვის, ვითარ განდგეს მართლმადიდებლობისაგან სარწმუნოებისა და წმინდანისაგან ეკკლესიისა; 2. მეფობასა კოსტანტინესა და

დედის მისისა ირინესსა; 3. კულად მათოსვე ლათინთა წულეებათათჳს. ხელნაწერ ფონდში შემორჩენილია ხელნაწერის ოთხი ნუსხა: Q-52, S-1596, A-1132, H-1000. არც ერთ ხელნაწერში არ არის მითითებული თხზულების ავტორი, არც ის არის ცნობილი, ორიგინალურია თუ ნათარგმნი, სავარაუდოდ მიიჩნევა, ის რუსულიდან უნდა თარგმნილიყო.

აღსანიშნავია ტიმოთე გაბაშვილის „მარწუხი“. თხზულებაში არ არის საუბარი ფლორენციის კრებაზე, აქ აღწერილია შვიდი საეკლესიო კრება, მაგრამ იმის გათვალისწინებით, რომ აღმოსავლეთის ეკლესიის დოგმები, კანონები და ლიტურგიული შინაარსი შვიდ საეკლესიო კრებაზე მიღებული გადაწყვეტილებების საფუძველზე ჩამოყალიბდა, თხზულება ამ თვალსაზრისით შესაძლოა ანტიკათოლიკური შინაარსის კონტექსტში განვიხილოთ. აღსანიშნავია ისიც, ტიმოთე იყო „გრდემლის“ ერთ-ერთი გადამწერი, შესაძლოა, მან შეახსენა მოსახლეობას ეს საეკლესიო კრებები და აუხსნა მათი მნიშვნელობა, რადგანაც პოლემიკოსები კამათისას ოაბიექტურობისა და ჭეშმარიტების ხაზგასასმელად სწორედ საეკლესიო კრებების განჩინებებს იყენებდნენ.

შუა საუკუნეებში და შემდგომ პერიოდშიც შესაძლოა, საკამათო ან მისაღები იყო დასავლური პოლიტიკური ღირებულებები, მაგრამ ის, რაც საფრთხეს უქმნიდა ქართულ კულტურულ ფასეულობებსა და ერის თვითმყოფადობას,

უყურადღებოდ არ//ვერ დარჩებოდა ქართველი მოღვაწეების მხრიდან. კ. კეკელიძე აღნიშნავდა, ბ. ორბელიშვილს „გრდემლი“ დაუწერია იმ დროს თბილისში მყოფ ლათინთა მოძღვრის ფრანცისკო ბოლონიელის კაფუცინის დახმარებით, მსგავსი მოსაზრება ჰქონდა პ. კარბელაშვილსაც, ეს კი ადასტურებს განსხვავებული შეხედულებების ოპონენტთა ჯანსაღ პოლემიკას და ერთმანეთის კულტურული ღირებულებების პატივისცემას. მ. ქავთარია აღნიშნავს: *„იგი (იგულისხმება ანტიკათოლიკური თხზულება „გრდემლი“ და გარეჯში შექმნილი ლიტერატურა) უაღრესად დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობის თხზულებაცაა, რომელმაც შეასრულა თვალსაჩინო როლი ქართული საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებაში.“* [ქავთარია, დავით გარეჯის ლიტერატურული სკოლა, 1965, გვ. 111].

IV თავი. „გრდემლის“ ტექსტოლოგიური ანალიზი

„გრდემლი“ არის ქართულ მწერლობაში ჯერჯერობით არსებული პირველი ანტიპაპისტური ორიგინალური პოლემიკური თხზულება. ის არა მარტო ანტიკათოლიკური ტრაქტატია, არამედ ფლორენციის კრებაზე მიმდინარე პოლემიკისა და მიღებული გადაწყვეტილების სიტყვისგება. თხზულება არის სტრუქტურულად გააზრებულად, გონივრულად დალაგებული, მოიცავს ცამეტ საკითხს, რომელიც განაწილებულია ოცდათვრამეტ თავში.

პირველ თავში ზოგადად არის მიმოხილული დასახელებული პრობლემა და საუბარია იმ მწვალელობასა და მწვალეებზე, რომლებიც ქრისტიანობის, როგორც რელიგიური მიმდინარეობის, ჩამოყალიბების დღიდან იქმნებოდა. ერესების წარმოშობა, გაძლიერება და მათ მიერ ახალი დოგმატური ნორმების გავრცელება შვიდი მსოფლიო კრების მოწვევის მიზეზი გახდა. ბესარიონ ორბელიშვილი ფლორენციის კრებას მერვე საეკლესიო კრებას უწოდებს, კრებაზე განხილული თეოლოგიური საკითხებისა და მასშტაბების გამო მას შვიდ საეკლესიო კრებას უტოლებს. ამდენად, მისთვის დასავლეთის ეკლესია რელიგიურ-დოგმატური ღირებულებების, საფუძვლის გამო ერთ-ერთი ერეტიკოსთაგანია.

თხზულების ძირითადი ნაწილის თხრობას ბესარიონ ორბელიშვილი იწყებს სული წმიდის გამომავლობის, იგივე filioque-ს საკითხის განხილვით. აღმოსავლეთის ეკლესია აღიარებს სული წმიდის მამისაგან გამომავლობას, ხოლო დასავლეთმა დაუმატა - და ძისაგანაც. ეს საკითხი, ქრისტიანობის უძირითადესი დოგმა, გახდა ფლორენციის კრებაზე ერთ-ერთი უმწვავესი პოლემიკის მიზეზი. რომის ეკლესიამ მოახერხა, მომავალი ტრაგედიის შეხსენებით თუ თეოლოგიური მტკიცებულებებით, კრებაზე მონაწილე აბსოლუტური უმრავლესობა დაერწმუნებინა თავის სიმართლეში, მაგრამ იყვნენ ერთი ურჩი, მარკოზ ეფესელი და ეკლესიიდან გამოპარული

ივერიელი წარმომადგენლები, რომლებმაც არ გაიზიარეს და არც დაადასტურეს „და მისაგან“ გამომავლობა. ბესარიონ ორბელიშვილი ამ საკითხზე მსჯელობისას არ იყენებს ისტორიულ ფაქტებს, ის მსჯელობსას იყენებს ბიბლიურ წიგნებს. უპირველესად იწყებს მრწამსის შეხსენებით: *„მრწამს ერთი ღმერთი, მამა, ყოვლისა მპყრობელი, შემოქმედი ცათა და ქუეყანისა, ხილულთა ყოველთა და არა ხილულთა; და ერთი უფალი იესუ ქრისტე, ძე ღმრთისა მხოლოდშობილი, მამისაგან შობილი უწინარეს ყოველთა საუკუნეთა. ნათელი ნათლისაგან, ღმერთი ჭეშმარიტი ღვთისაგან ჭეშმარიტისა, შობილი და არა ქმნილი, ერთარსი მამისა, რომლისაგან ყოველი შეიქმნა, ხოლო სული წმიდა მამისაგან გამოვალს“*, მრწამსის ნებისმიერი ცვლილება კატეგორიულად იკრძალება საეკლესიო კრებების განჩინებით. ამიტომაც უმთავრესი დოგმატური ნორმის უგულუბელყოფა ბესარიონ ორბელიშვილისთვის იმ ერეტიკულ განწყობებს უტოლდება, რომლებიც საეკლესიო კრებებმა განჩინებით განკვეთეს ეკლესიის წიაღიდან. მთავარი არგუმენტი, რომელსაც ეყრდნობა დასავლეთის ეკლესია, არის იოანეს სახარების შემდეგი მუხლი: *„ხოლო რაჟამს მოვიდეს ნუგეშინის-მცემელი იგი, რომელი ძე მოვავლინო თქუენდა მამისა ჩემისა მიერ, სული ჭეშმარიტებისაჲ, რომელი მამისაგან გამოვალს, მან წამოს ჩემთვის და თქუენცა მოწამე ხართ“* [იოანე15.26]. ავტორი დასავლეთი ეკლესიის თეოლოგებს ბიბლიური წიგნების არასწორ

აღქმასა და მიკერძოებულ ინტერპრეტაციაში ადანაშაულებს და დასძენს, რომ დასავლეთის ეკლესია მკრეხელობას იჩენს და მიიჩნევს, რომ „სულსა წმიდასა სიყვარულად უკმობენ“, სიყვარული კი არის შვიდიდან ერთი სათნოება, ის არ არის „გვამი“, ვნება, მით უფრო ვნება არ არის ული წმინდა.

ფლორენციის კრებაზე მწვავე ვერ შესძლეს შეთანხმება პაპის უფლებრივ სტატუსთან დაკავშირებით. ვატიკანის კარს სრულიად ქრისტიანულ სამყაროსთან ჰქონდა პრეტენზია და მოთხოვნა, ელიარებინათ ვატიკანის თავის უფლებრივი სწორუპოვრობა, პაპის პრიმატობა, მოითხოვდა მიწიერ სამყაროში პაპის უცოდველობისა და ქრისტეს მოადგილედ აღიარებას. ეს „სურვილი“ იყო გამოხატული საქართველოს სამეფო კარსა და დიდებულებთან გამოგზავნლ წერილებში, ეს მოთხოვნა დააყენეს ფერარა-ფლორენციის კრებაზეც. ამ მოთხოვნას ემატებოდა მოციქულ პეტრეს აღმატებული მდგომარეობა თორმეტ მოციქულთა შორის. ამიტომაც ბესარიონი საკმაოდ ვრცლად საუბრობს და ხსნის მოციქულთა იერარქიულ თანაფარდობას, მსჯელობისას იმოწმებს წმინდა წერილებს, საეკლესიო კრებების კანონებს, წმინდა მამების ბიოგრაფიებსა და სწავლებებს, აგიოგრაფიულ და ჰიმნოგრაფიულ თხზულებებს - მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრებას, გრიგოლ აკრაკანტელის ცხოვრებას, გრიგოლ ღვთისმეტყველის შესხმას. ახსენებს გიორგი მთაწმინდელისა და ანტიოქიის პატრიარქის დისკუსიას, ბესარიონი ცდილობს ხაზი გაუსვას ქართველთა

ურყევ ხასიათს ნებისმიერი განსაცდელისას. ბესარიონ ორბელიშვილის რიტორიკაში იგრძნობა გაღიზიანება, როცა ის საუბრობს მოციქულ პეტრეს უპირატესობაზე. პაპისტთა არგუმენტი სახარებიდან [მათე 12. 15] „*შენ ხარ კლდე და ამას კლდესა ზედა აღვაშენო ეკლესია*“ ავტორისთვის არასწორადაა გააზრებული და ერთი მოციქულის გამორჩევა რელიგიური ესთეტიკის, ღირებულებებისა და ზოგადად, დანარჩენ მოციქულთა შეურაცხყოფაა, ამიტომ ბესარიონს უხვად მოჰყავს მაგალითი სახარებიდან, სადაც იგრძნობა მოციქულ პეტრეს მერყევი ხასიათი.

თხზულებაში საუბარია განსაწმენდელსა და „საუკუნო ჯოჯოხეთზე“, რომელსაც აღიარებენ პაპის მოსაგნი და თვლიან, რომ საუკუნო ჯოჯოხეთში „*შევლენ უნათლავნი და ურწმუნონი და აგრეთვე ქრისტიანენი უაღსარებონი და ყოველთაგან მოუქცეველნი*“; თუმცა მათი მოსაზრებით საუკუნო ჯოჯოხეთში არის ადგილი, სადაც აღსარებულნი, მაგრამ არა მონანიენი შევლენ და „*ჟამ რავმდენმე შევლენ და სრულიად გაწმენდნი გამოვლენ*“. ამგვარი მოსაზრება ავტორის აზრით, ორიგენიზმის გაგრძელებაა და ის „დიდი სქიზმის“ შემდეგ წარმოიშვა. პაპისტები არ აღიარებენ არც ქრისტეს ჯოჯოხეთში მიმოსვლას და ცოდვილი სულების დახსნას. ამ საკითხზე ფლორენციის კრებაზე მწვავე კამათი გამართულა. ბესარიონ ორბელიშვილი აღნიშნულ საკითხს რამდენიმე თავს უთმობს. ძირითადი არგუმენტები მას მოჰყავს

გრიგოლ ღვთისმეტყველის „დილოლონიდან“ და იოანე დამასკელის „მიცვალებულთა საკითხავიდან“. ეს ის დოგმატური საკითხები იყო, რაზეც დასავლეთი კატეგორიულ თანხმობას ითხოვდა კოსტანტინეპოლისა და მისი მომხრე წარმომადგენლებისგან. უნიას სჭირდებოდა „კონსესუსი“ ამ საკითხებზე.

ფლორენციის კრებაზე დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეკლესიის წარმომადგენლებმა განიხილეს ორ ეკლესიას შორის ლიტურგიკული - ნათლისღების, ზიარების, მარხვის, ლოცვის, ჟამისწირვის - სხვაობაც. ორი ეკლესიის სხვაობა გამოხატულია ჩვილთა და დედათა ნათვლაში, მირონცხებაში, მარხვის აღსრულებაში, ღვთისმსახურებაში, „უცომოსა და საფუვრით“ ზიარებასა და ჩვილთა უზიარებლობის წესში, საკურთხეველის განლაგებაში. ეს ის საკითხები იყო, რომელზეც რომის ეკლესია ფიქრობდა კომპრომისზე წასვლას, თუ წინამორბედ საკითხებზე უნია შედგებოდა. შესაბამისად, ბესარიონ ორბელიშვილი დეტალურად განხილავს ორი ეკლესიის დოგმატურ-ლიტურგიკულ სხვაობას, მაგრამ უფრო მცირე მოცულობით, ვიდრე ზემოთდასახელებულ საკითხთა შესახებ.

„გრდემლში“ საუბარია დასავლეთის ეკლესიის მიმდევართა კვების კულტურაზე წიგნის შემდეგ თავებში: „რომელნი ყოველსა არა წმიდასა და სჯულსა შინა დაყენებულსა ჭამადსა სჭამენ“ და „პირუტყთა შეყვანისათჳს ეკლესიათა შინა“.

ფლორენციის კრებაზე დასაწყისშივე, გეოგრაფიული ადგილის მონაცვლეობისას, ფერარადან ფლორენციაში გადატანისას, გამოიკვეთა მოსალოდნელი შედეგი, ამიტომ აღმოსავლეთის ეკლესიამ შეცვალა მიზანი, ეს არ იყო რვაწლიან პოლემიკაში გამარჯვება, არამედ ჭეშმარიტების ტირაჟირება.

დასკვნები

შუა საუკუნეების ანტიკათოლიკური პოლემიკური თხზულებების. ბესარიონ ორბელიშვილის „გრდემლის“, შესწავლის შედეგად მივიღეთ შემდეგი დასკვნები:

1. XVIII საუკუნემდე ქართული მწერლობა ღარიბი იყო ორიგინალური და ნათარგმნი ანტიკათოლიკური პოლემიკური თხზულებებით. წერილობით ძეგლებში დასტურდება მხოლოდ ერთი თხზულება, ევსტათი ნიკიელის თხზულება „მოსაკსენებელი შემოკლებული, თუ ოდეს ჰრომნი და ეკლესია მათი და რადსათუს საღმრთოთა აღმოსავალისა ეკლესიათაგან განიჭრნეს“, რომლის ტექსტი გამოსცა, კომენტარები და კვლევა დაურთო მან რაფავამ. თხზულება წარმოადგენს XII ს-ით დათარიღებული „დოგმატიკონის“ ნაწილს. კ. კეკელიძეს მიაჩნდა, რომ ეს თხზულება დოგმატიკონს მოგვიანებით უნდა დამატებოდა. მეცნიერის ეს მოსაზრება არავის გაუზიარებია, რადგან ევსტატი ნიკიელის მიზანიც დიდი სქიზმის თეოლოგიური გადაცდომების განეიტრალება იქნებოდა.

ფლორენციის კრების შემდეგ კი უნდა დაწერილიყო: 1. „განდგომილებისათვის რომისა, ოდეს ისინი განდგნენ მართლმადიდებლობისაგან“. შემორჩენილია თხზულების ოთხი ნუსხა, ყველა ერთი რედაქციისაა. უცნობია ავტორი და მთარგმნელი. თხზულება შედგება სამი თავისაგან, „გრდემლისგან“ განსხვავებით ავტორი განიხილავს პრობლემის ისტორიული საფუძვლებსა და მიზეზებს; 2. „ფლორენციის კრება“, შემორჩენილია ერთი რედაქციის ორი ნუსხით, ერთი თავ-ბოლონაკლულია და მეორე სრულყოფილი. თხზულება არ არის პოლემიკური შინაარსისა, აქ დეტალურადაა განხილული კრების მიმდინარეობა და მინაწერის სახით საუბარია მოსალოდნელ ტრაგიკულ შედეგებზე; 3. ტიმოთე გაბაშვილის „მარწუხში“ არ არის საუბარი ფლორენციის კრებაზე, აქ აღწერილია შვიდი საეკლესიო კრება, მაგრამ იმის გათვალისწინებით, რომ აღმოსავლეთის ეკლესიის დოგმები, კანონები და ლიტურგიული შინაარსი შვიდ საეკლესიო კრებაზე მიღებული გადაწყვეტილებების საფუძველზე ჩამოყალიბდა, თხზულება ამ თვალსაზრისით შესაძლოა ანტიკათოლიკური შინაარსის კონტექსტში განვიხილოთ. აღსანიშნავია ისიც, ტიმოთე იყო „გრდემლის“ ერთ-ერთი გადამწერი, შესაძლოა, მან შეახსენა მოსახლეობას ეს საეკლესიო კრებები და აუხსნა მათი მნიშვნელობა; 4. ანტონ კათალიკოსის „მზამეტყველება“, სადაც მესამე თავის მეშვიდე ნაწილი

წარმოადგენს პოლემიკურ ნაწილს პაპისტების წინააღმდეგ; 5. იოანე ბატონიშვილის „ხუმარსწავლა, ანუ კალმასობა“. თხზულების II წიგნში საუბარია შვიდ საეკლესიო კერებასა და ფლორენციის კრებაზე, ამ უკანასკნელ საკითხზე თხრობა მიმდინარეობს კითხვა-მიგებითი ფორმით; 6. ფლორენციის კრებაა აღწერილი არჩილ მეფის ბრძანებით ნათარგმნ ისტორიულ თხზულებაში „ხრონოღრაფი დასაბამითგან სოფლისა კოსტანტინე პალეოლოღ მეფემდე“; 7. ბ. ორბელიშვილის „გრდემლი“, რომელიც ავტორს XVIII საუკუნის 20-იან წლებამდე, აღსაყრდებამდე, უნდა დაეწერა. ამ თხზულებაზე დასკვნა ქვემოთ, ცალკეა წარმოდგენილი.

2. ბესარიონ ორბელიშვილი იყო XVIII ერთ-ერთი გამორჩეული მოღვაწე, რომელმაც ხელი შეუწყო გარეჯის სკოლის აღორძინებასა და განახლებას. აღადგინა მონასტრის განადგურებული წიგნადი ფონდი, თავადაც იყო მწიგნობარი, მისი მონაწილეობით შეიქმნა „პროლოგ-სვინაქსარი“, თავადაც იყო ავტორი ორიგინალური აგიოგრაფიული, ჰიმნოგრაფიული, ლიტურგიკული შინაარსის თხზულებების, მათ შორის დაუწერია „ქეთევან დედოფლის წამება“, ბახტრიონის გმირების, ლუარსაბ მეფისა და სხვა ქართველი მოღვაწეების ცხოვრება და ღვაწლი, ის იყო მომგებელი. ჩვენთვის უცნობია, იყო თუ არა მთარგმნელი. რაც მთავარია, მას ეკუთვნის ვრცელი ანტიპაპისტური ტრაქტატი „გრდემლი“.

მწიგნობრული, შემოქმედებითი მოღვაწეობის გარდა ბესარიონ ორბელიშვილი იყო საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავარი, აქტიურად იბრძოდა ტყვეთა სყიდვისა წინააღმდეგ მწყემსთავრობამდე და აღსაყდრების შემდგომაც. მართლია, არ მოიაზრებოდა ვახტანგ VI თანამზრახველთა შორის, მაგრამ სწორად აფასებდა მეფის როლსა და მნიშვნელობას, ცდილობდა საქართველოდან წასული ვახტანგ VI-ის დაბრუნებას. სადავოა, მისი აღსაყდრებისა და გარდაცვალების თარიღები. ამ საკითხებზე განსხვავებულია მკვლევრების მოსაზრებები.

3. ბესარიონ ორბელიშვილის „გრდემლი“ შემორჩენილია ორი რედაქციის – მოკლე და ვრცელი - თორმეტი ნუსხით, აქედან ერთი S-254 არის თხზულების მოკლე რედაქცია, დანარჩენი თერთმეტი (A-119, 156, 298, 1395, 1591, 1791, S-1596, 3269, Q-92, გიესმ-№114 (ს. მაკალათიას სახ. გორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი) K-№130 (ნ. ბერძენიშვილის სახ. ქუთაისის სახემწიფო ისტორიული მუზეუმი), ვრცელი რედაქცია. აქედან ერთი A-1591 არასრულია, შეიცავს ოცდაექვს თავს.

4. „გრდემლი“, როგორც ავტორი შესავალშივე აღნიშნავს, ანტიპაპისტური ვრცელი პოლემიკური თხზულებაა, თუმცა თხზულების ტექსტოლოგიურმა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ბესარიონ ორბელიშვილის ანტიკათოლიკური თხზულება ეგზეგეტიკური მიმართულების ნორმებს შეიცავს. თხზულებაში

ვრცალადაა მიმოხილული ფლორენციის კრებაზე განხილული საკამათო თეოლოგიური საკითხები: აზრთა სხვადასხვაობა სულიწმინდის გამომავლობაზე, ანუ ე.წ. filioque-ს საკითხთან დაკავშირებით; პაპის უფლებრივი პრიმატობის აღიარება საეკლესიო იერარქიაში; განსაწმენდელის, როგორც შუალედური საფეხურის, არსებობა; ზიარების საიდუმლოს, ხმიადისა თუ უფუარით ზიარება; ნათლისღების განსხვავებული ლიტურგიკული მიმდინარეობა, მათ შორის დედათა უფლებრივი სხვაობა ნათლიღების აღსრულებისას; ლოცვის, მარხვის სხვადასხვაგვარად აღსრულება; მსჯელობა ყოფილა ტაძარში საკურთხევლის ადგილთან დაკავშირებით და ტაძარში ცხოველთა შეყვანაზეც კი. ბესარიონ ორბელიშვილის არგუმენტაცია ძირითადად ემყარება ბიბლიურ წიგნებს, წმიდა მამათა მოსაზრებებსა და საეკლესიო კრებების აქტებს. ბესარიონი თხრობისას ცდილობს, ახსნას თითოეული განსხვავება, ამიტომაც ვთვლით, რომ თხზულება ეგზეგეტიკურ ჟანრსაც განეკუთვნება.

ბესარიონ ორბელიშვილის სურვილი დასავლური კულტურის უგულებელყოფა ან დაკნინება არ ყოფილა, მისი მიზანი იდეოლოგიური, თეოლოგიური სხვაობის აღნიშვნა იყო, რომელმაც ავტონომიური ეთნოკულტურული სახეც მიიღო, „გრდემლიც“ სწორედ ტრადიციად ქცეული თეოლოგიური, ყოფითი, კულტურული ღირებულებების დასაცავად და ხაზგასასმელად დაიწერა.

სადისერტაციო თემის ირგვლივ გამოქვეყნებული სტატიების ნუსხა

1. **მეგენეიშვილი 2019** - მეგენეიშვილი ნინო, წყაროებში დაცული ცნობები ბესარიონ ორბელიშვილის შესახებ, ელ. ჟურნალი „სპეკალი“, 12, 2019, ელ. ვერსია: <http://spekali.tsu.ge/index.php/ge/>.
2. **მეგენეიშვილი 2019** - გარეჯული ხელნაწერი მემკვიდრეობა, გულანი, 22, 2019, გვ. 94-123
3. **მეგენეიშვილი 2019** - ანტიკათოლიკური პოლემიკური ლიტერატურა შუა საუკუნეების ქართულ მწერობაში, ქრისტიანულ-არქეოგრაფიული ძიებანი, XI, 2019, გვ. 427-476
4. **მეგენეიშვილი 2019-2020** - მეგენეიშვილი ნინო, ქართულ ხელნაწერებში დაცული ცნობები ფერარა-ფლორენციის კრებაზე, 28(13), 2019, გვ. 151-177, ელ.ვერსია: <http://kartvelologi.tsu.ge/bublic/ge/>.
5. **Megeneishvili 2021** – Megeneishvili Nino, Textological-codicological analysis of Besarion Orbelishvili „Grdemli“, DergiPark, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, vol. I, 51, p. 199-209, Online: [http:// degipark.org.tr/tr/pub/kdeniz/issue/64945](http://degipark.org.tr/tr/pub/kdeniz/issue/64945).
6. **მეგენეიშვილი 2021** - მეგენეიშვილი ნინო, „კრება ფლორენციისა“ - ტექსტის პუბლიკაციისთვის, გადაცემულია დასაბეჭდად გულანი, 24, 2021

Samtskhe-Javakheti State University
Faculty of Education, Humanities and Social Sciences

Doctoral program of Georgian Philology

Manuscript copyright proteqted

Nino Megeneishvili

**CODICOLOGICAL-TEXTOLOGICAL ANALYSIS
OF BESARION ORBELISHVILI „GRDELMI“**

Synopsis

of the dissertation submitted in partial fulfilment for the Degree
of Doctor of Philosophy in Philology

Akhaltsikhe

2021

Dissertation work was completed at Samtskhe-Javakheti State University, Faculty of Education, Humanities and Social Sciences and Korneli Kekelidze National Centre of Manuscripts of Georgia

Scientific Supervisor:

Nestan Sulava – Doctor of Philology, Professor

Official opponents:

Dali Betkhoshvili - Doctor of Philology, Associate professor

Nana Chikvatia - Doctor of Philology, Chief Scientist of Korneli Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts

Apolon Tabuashvili - Doctor of History, Associate professor, Chief Scientist of Korneli Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts

The defense of the thesis will be held at **November 5, 2021, 13:00**, at the session of the Dissertation Committee of the Faculty of Education, Humanities and Social Sciences of Samtskhe-Javakheti State University.

The dissertation thesis is available at the Scientific Library of Samtskhe-Javakheti State University.

The chair of the Council of the Faculty of Education, Humanities and Social Sciences of Samtskhe-Javakheti State University, Doctor of Philology, Professor **Maka Beridze**

General Description of the Dissertation Work

Importance of the issue and novelty of the research

The Middle Ages are a time of political turmoil and drama in the history of Georgia. The small country divided into kingdoms was looking for a strategic partner everywhere - in the West, in the East, in the North. Every political direction had some kind of positive and negative, risky moments as well. The East was an old, experienced rival. Russia, with its familiar political tastes, ideology, strategy and military capabilities had become one of the favorite states in terms of religious unity. Europe was a unity of people with a culture quite unknown to Georgians, completely different traditions and religious consciousness. Although, despite of this, with the strengthening of European liberalism and the purposeful missionary movement, the religious suspicions between Orthodoxy and Catholicism gradually began among Georgians, especially in the southern regions of Georgia, the so-called Muslim Georgia and Eastern Georgia, and later the Catholic parish multiplied in the large and strategic industrial centers of Georgia in Gori, Kutaisi, etc. This process became irreversible, even more in the 17th century, which was not denied by the followers of Western ideology. M. Tamarashvili noted: "In our opinion, this century (meaning the 17th century) should be considered one of the best times for Catholicism, because, as we have seen, the Pope's attention and missionary work have not been fruitless."

The cultural-educational center, the largest academic corporation, Gareji Literary School, had a special role in the formation of public opinion during such a political disorder. It worked in three directions: 1. Cultural-educational activities (creation-reproduction of manuscripts, establishment of libraries, upbringing of the young generation). 2. Development of hagiographic and hymnographic-liturgical collections; 3. Creation of dogmatic-polemical literature.

The historical events of the 14th century, the Council of Florence and the fall of Constantinople completely changed the world political order. The epoch also brought with it the need to properly assess both the violent opponent and the ideological opponent. This last mission was the function of the polemical literary direction. The polemical direction is one of the oldest and most important fields of writing, as Christianity (as well as other denominations) had opponents from the very beginning, whose neutralization became the task of polemical writing. Polemical writings should answer to not only non-Christian religious denominations, but also to various Christian directions, including attacks of Catholics. The idea of creating a special work was developed at the David Gareji Literary School, which, through fundamental analysis, explained to the public the difference between ideological and traditional norms, namely, it was the definition of the difference between the Catholic and Orthodox religions. Famous ecclesiastical writer of that time, Besarion Orbelishvili was asked to

write it. He completed the task successfully - he wrote a large volume of work, the treatise "Grdemli", which is the most complete anti-Catholic essay in Georgian. The book discusses the dogmatic-theological issues between the East-West churches.

Goal of the research

Besarion Orbelishvili's "Grdemli" was written in response to the theological-dogmatic decisions made at the Council of Florence, to explain the results obtained there, where a point and consistent answer is given to the differences between the Western and Eastern Churches, on the traditional norms reflected in the daily ecclesiastical and everyday life of Georgian Orthodox life.

The purpose of polemical writing is to explain the essence of the problem on the basis of solid argumentation and to prove the presented position. The argument had to be convincing and accountable, so in such writings the phrases were measured according to strict academic quality and were based on a rich intellectual resource. Opponents of polemical writings were perceived to be not only the literary-polemicist, theologian or clergyman, but the entire state institution. We tried to gather literary monuments of medieval anti-Catholic content, most of which were unpublished until this day, we have processed some and are now submitting them for publication.

The goal of the work is to show historical picture of how they tried to demolish the faith and change the traditions with diplomatic, the so-called liberal and violent methods among Georgians, whose foundation and character were built on Orthodox dogmas, laws and norms, and this, in fact, meant national transformation, death. The works show analysis of the differences between the Western and Eastern churches in a dogmatic and theological context, explained by the works of the Holy Fathers, the testimony of the Holy Scriptures, and biblical quotations. Such reasoning must have had a great influence on the formation of public thought in the Middle Ages.

The work contains information about Besarion Orbelishvili and his public activities, which are preserved in written sources and print publications.

In the framework of the work we have studied in detail the translated and original anti-pope monuments, as well as the lists and editions of "Grdemli", the technological-linguistic (syntactic-morphological-phonological) differences between them have been established.

Scientific novelties

Due to the diversity of the study material, the volume of "Grdemli" (consisting of thirty-eight chapters) and the rich textual material (we are talking about the controversy over the theological

content of the Western and Eastern Churches at the Council of Florence), the dissertation is of source and textological importance. The paper discusses the historical picture, conditions and reasons of how Christian world came to the Council of Florence and the fall of Constantinople. We are talking about the historical stages of the development of the Gareji Literary School and its ideological role, as well as the life and work of Besarion Orbelishvili.

The dissertation has textological significance. In particular, the dissertation discusses the polemical genre, anti-Catholic polemical works preserved in Georgian written sources, also, within the framework of the dissertation, an archeographic description of all the manuscripts containing "Grdemli" and an extensive textological-codicological analysis of the works were performed.

The practical significance of the work

The scientific novelty of the dissertation is the collection and analysis of anti-Catholic writings preserved in manuscript funds and the information about the Council of Florence, most of which have not been published until now. Within the framework of the dissertation, an anti-Catholic polemical work "For the apostasy of Rome, as they renounced Orthodoxy", was edited and published by us. We are also preparing for

publication the work "Council of Florence " reflecting the Council of Florence.

There is no complete textual analysis of “Grdemli” until now. Since the work is a voluminous treatise, we conducted a thorough textological-codicological research within the framework of our dissertation. It is noteworthy that up to now there is no scientific edition of "Grdemli", currently we are preparing to publish its so-called "critical text.”

As part of the dissertation, we gathered information about the monastic and literary life of Gareji, as well as information about the life and work of Besarion Orbelishvili, scattered in written sources and printed publications.

Summary of the work

The introduction of the dissertation is about the reasons for the origin of polemical writing, as well as anti-Catholic polemical writing, about the polemical works of original and translated anti-Catholic content in medieval Georgian manuscripts; about the importance of Gareji Literary School in the history of medieval Georgia; about the life and work of Besarion Orbelishvili; about “Grdemli” lists and editorial features. A detailed textual analysis of “Grdemli” is given.

I Chapter. Davit Gareji Literary School and the life and work of Besarion Orbelishvili

The basis of the state is the ideology of the country. Ideology is created by culture, education, science, so if the representatives of the Georgian political or intellectual elite could not unite the state and stabilize it politically, they tried their best to develop scientific and educational centers. This is proved by the opening of a printing house in Tbilisi in 1709, the existence of the David-Gareji Literary School. At the time, it was a major scientific hub, with its own infrastructure and figures: calligraphers, translators, artists, and researchers. The existence of such a scientific structure was a luxury for a weakened country. Creating a manuscript required a great deal of financial and intellectual resources. A special role in this great case was played by Besarion Orbelishvili-Baratashvili, who worked in Gareji, which is confirmed by the inscription A-624 manuscript and by Mikh. Khelashvili's article published in the newspaper "Iveria" (# 208) in 1886.

The emergence of the Gareji monastery complex is connected with one of the thirteen Assyrian fathers - David Garejeli. Accordingly, from the VI century a new cultural space appears in the Georgian cultural field, the Davit-Gareji monastery complex, the existence of which began with a single chapel and then became a monastic complex and a literary school. Georgian historical processes were reflected on

Gareji's life, it acquired a special function in the XVIII century and became a cultural-ideological center. That is why the patronage of the state was visible. Besarion Orbelishvili and his entourage, the nuns of Gareji, had a special role in this case.

The biography of Besarion is interesting. Besarion Orbelishvili was the pastor of the Georgian Church, and most importantly, a great scribe:

1. The author of the original works (he wrote the anti-Catholic polemical work "Grdemli", hagiographic works: „Hymn to the Robe of Jesus", "The Hymn to the First Martyr Rajden", "The Hymn Written for the Robe").

2. Besarion was also a copyist, as evidenced by the manuscript wills. From the manuscripts that have come down to us, he copied: **1. A-59**, a collection attested by a manuscript inscription. **2. A-105**. The collection, 1697, was copied by Besarion Orbelishvili in the Gareji Desert; **3. A-121**, Pope Gregory of Rome, Dialogon. 1715-year, Besarion and Iobi are considered as copywriters; **4. A-178**, Collection of Sacred Contents; **5. A-196**, Collection of Sacred Contents; **6. A-198**, Euchologion (prayer), 1696 year, copywriter Besarion Orbelishvili, place of copying Davit-Gareji Monastery of John the Baptist. **7. S-3269**, The collection of sacred contents, which has several scribes, including the ones named Iobi, Philip, copied in the Gareji Church, the exact date is unknown; **8. Q-814**, XVIII century. A collection of sacred content,

written in mixed script with Nuskhuri and Mkhedruli. Someone called Besarion is considered to be a copwriter, maybe this is Besarion Orbelishvili, because the handwriting is very similar to Besarion's writing.

Besarion Orbelishvili also ordered manuscripts: according to the descriptions, the manuscripts copied by his order are: **1. A-100**, Basil the Great, Itika. 1713 **2. A-103**, Collection of Sacred Contents; **3. A-130**, A collection of religious content; **4. H-1557**, Life of John the Baptist, 1713-year. **5. Q-85**, Tetraevangelion. 1719-year, Father Khariton and Besarion Son of Orbeli.

The wills preserved in the manuscripts also show that Besarion Orbelishvili was also a teacher. That is why Korneli Kekelidze, while analyzing Besarion Orbelishvili's works and public activities, concludes that his original or copied works may not have been fully achieved.

It is interesting what information we can find about Besarion Orbelishvili. References to Besarion Orbelishvili's biography are scarce. From the will of one of his manuscripts (A-105) we learn that Besarion's parents were named Bezhan and Mariam. The manuscript was copied in 1697, i.e. by this time, he is already in Gareji. We do not find any other information about his parents, and as for his work Gareji, according to P. Karbelashvili, he settled in Gareji in 1680 year. His brother Simon worked with him in Gareji. How many other sons or sisters he had, or whether he had any at all, is unknown to us.

Various records have been preserved regarding the date of Besarion Orbelishvili's blessing as the pastor of Georgia and his death. It is known that he became Catholicos by after the Catholicos Domenti left for the Ottoman Empire. The date of his coronation varies between 1724-1738 years. The National Center of Manuscripts preserves the manuscript S-2938 "List of Georgian Catholics" dating back to the XIX century. Here Besarion is referred to as # 52, the year of blessing as a Catholicos is 1724 year, # 51 is Catholicos Domenti, the year of blessing is 1705 year. T. Jordania inscribed 1741 year in square brackets, the reason is unclear, as Catholicos Nikolaos is #53 and the year of his consecration is 1741. Here T. Jordania mentioned 1744 year as the date of death in square brackets. Almost similar information is preserved in the document Sd-2351, the difference is in the numbering, here Besarion is named # 66, Domenti is # 65 and Nikolaos is # 67. Polievkto Karbelashvili considers 1704-1724 and 1738-1742 years as the date of Domenti's coronation in the book "Hierarchy of the Georgian Church" Besarion reigns in 1728-1735 years, although P. Karbelashvili didn't name anybody as Caltholicos in 1724-1728 yeras. After Besarion Domenti, who returned from Ottoman Empire was Catholicos and only then in 1742-1744 years, Nikolaos X took the throne. (p. 131-140); Babilina Lominadze also names Domenti Catholicos as the predecessor of Besarion [before February 21, 1705-1725] on the basis of two data [Georgian Antiquity T. III, 194 and Ad-142], after that, Besaarion was

Catholicos from March 1725 to 1737, until his death, and from 1737 until Domenti returned to Georgia [until 1739], Kiril is the Catholicos [p. 69-71]. An interesting reference is kept by another manuscript, namely, H-1362, a collection dating to the nineteenth century. 31r of this manuscript is written in pencil, 1726-1738 Kzi Besarion. Write Grdemli # 422 “. It is difficult to find out who is the author of this note and on what basis it indicates the date.

T. Zhordania commented on the coronation of Besarion as a Catholicos in the second volume of “Chronicles” commenting the above-mentioned A-105 will: „Besarion ascended the throne of the Catholicos in 1724 and died in 1735 ”[Jordania, 1897, p. 116].

There is a document in the National Archives of Georgia [p.1448. Geo. # 955] about giving the land, issued by Besarion the Catholicos, dated by April 4, 1723 year. Here Besarion is mentioned as a Catholicos.

There are also differences of opinion regarding the death of Besarion Orbelishvili. He died in Mtskheta and is buried in Svetitskhoveli, the date of death on the tombstone is 1735. This date is indicated in the A-16 inscription (Collection of Grigol the Theologian; Life and work of Grigol the Theologian), the manuscript is dated by 1739 year. The will of one of the manuscripts H-2077 (Holiday, dated 1736, copied by Archbishop Alex of Svetitskhoveli) preserved at the National Center for Manuscripts provides other information, according to which in 1736 Besarion was still alive and ruling as Catholicos. The

same opinion is shared by Vakhushti, who considers 1737 year as the date of Besarion's death. He believes that there are many inaccuracies in the graves in Mtskheta.

It is interesting what information the sources provide about Besarion Orbelishvili's worldview. The correspondence between Mamia Gurieli and the Catholicos Besarion on the non-purchase of captives is noteworthy. As it turns out, while he was still a monk in Gareji, he thanked Mamia Gurieli for solving this difficult problem, as it turns out that their joint efforts in this regard continued, although it was very difficult to solve this large-scale problem at that time. The letter of Besarion Orbelishvili, which he wrote to Vakhtang VI in 1733 year (Sd-2939), when Konstantine, owner of Kakheti died, is also interesting. It is known that Besarion Orbelishvili and Vakhtang VI had different political views. This letter is a proof that his personal relationship did not prevent him from thinking in a state way, from perceiving the function of the king. That is why Ioane Batonishvili (“Kalmasoba”) and Anton Bagrationi (“Tskobilsitkvaoba”) assess Besarion Orbelashvili’s merit in such a high manner.

II Chapter. Manuscripts and editions of "Grdemli"

"Grdemli" is preserved in twelve manuscript books in the funds that have reached us. Extensive and short editions are distinguished. There are ten lists of extensive editions and one of short editions. Six of

the eleven lists - A-119, 156, 298, S-1596, 3269, K-30130 (N. Berdzenishvili Kutaisi State Historical Museum) - consist of 38 chapters, three - A-1395, 1791, Q-92, Giesm -1114 (S. Makalattia Gori Historical-Ethnographic Museum) - from 37 chapters, The named manuscripts lack the last chapter - "The author of this book answers the people of Pope". One - A-1591 consists of 26 chapters. The named list is not a short edition. His copyist Kristesia Samadashvili decided to include in her writings all the issues that were hotly debated at the Council of Florence and no agreement could be reached between the representatives of the Western and Eastern Churches. Despite the abbreviated version, this list is not a short edition, as the existing text invariably follows the autograph list of the extended edition. The dissertation deals with the linguistic norms and syntactic-morphological construction of "Grdemli".

III Chapter. Anti-Catholic polemical literature in medieval Georgian literature

B. Orbelishvili's "Grdemli" is an extensive anti-Catholic polemical work, a treatise. It is a literary-theological product of the political and social content of the XVIII century. Creative processes depend on epoch-making events, so literary genres were created at different times and in different circumstances, this became the basis for creation of polemical writing. Polemical writing is connected with the origins of

Christianity as a religion and the beginning of religious writing. It had to answer heretics and heretic directions, as well as to representatives of other religions and denominations, for violating the rulings of the seven ecclesiastical councils. The proliferation of anti-Catholic writings in Georgian literature of the XVIII century also had its ideological and political basis.

The oldest survived anti-Catholic work is Eustatius Nikieli's "A Short Story of the Romans and Their Church Separating from the Eastern Church". Maia Rapava published the text and added comments and research to this work. The work is part of a "dogmaticon" dating back to the XII century. It should be a polemical part written in response to the "Great Schism".

In XV century, in 1453-year, Byzantine Empire had come to an end, thus ending its cultural and ideological influence on the rest of the Orthodox world. As it is known, this council was held in stages - in 1438-1445. As many researchers (I. Ushikishvili, E. Mamistvalishvili, A. Pogodin and others) note: "The sources about the Council of Florence written in Latin and Greek, are missing." Missing or unseen (hidden) sources give rise to various arguments and assumptions. The fact is that main topic of discussion at the ecclesiastical council - theological-dogmatic issues - was the context of the existing political situation.

Manuscripts, reflecting and describing Council of Florence-Ferrara, are preserved at Georgian Center of Manuscripts. Basically,

these manuscripts have anti-Catholic polemical content and all of them date back to the XVIII century, before that there are no signs of translated works of anti-pope content in Georgian literature except the work of Eustatius Nikieli "A Short Story of the Romans and Their Church Separating from the Eastern Church". The work is preserved only in "Dogmaticon" by Arsen son of Vache, dated by XII-XIII centuries. Arsen son of Vache, the same Arsen Ikaltoeli, understood the multifaceted content of dogmatic-theological difference between the two churches, basis and perspective threat for the Christian world, including Georgia, so he included works of Eustatius Nikieli in his collection.

The interest of the Western Catholic world in Georgia and the Transcaucasia begins much earlier, in the XIII century, comes to life and expands in the following centuries. The current political crisis provided a fertile ground for its progress, in addition to the influx of European capital to strengthen its missionary work. Catholic literature in the form of manuscripts and printed books started to appear. Georgian manuscript funds preserve liturgical, bibliological, theological and other literature. The work of the missionaries did not influence Georgian literature, except for Sul Khan-Saba's "Paradise Gate". One detail is worth mentioning – the manuscript was one of the means of communication with the public in the period when there were no media outlets. The addressee of the writer's speech was not only his literary opponent, but

also the society, so the author took into account the different tastes and claims of the society, tried to make every word, phrase, opinion, argument in the work refined, correct, academic.

The war situation is characterized by one difficulty: the population must be accurately explained the cause, purpose and historical significance of the imminent death of the victim; It is more difficult to explain to the society the danger and its expected result, which enters the Georgian political and public space with full humanity, liberal ideology, without any violence. This became the reason for the proliferation of anti-Catholic polemical writings in Georgian literature.

The work "Council of Florence" should be mentioned first. This work is not polemical, it is a detailed description of the congregation and depicts the period of the Ottoman Sultan Murad, the Byzantine Emperor John Paleologos and Pope Eugene IV. The decision does not say anything about the decision, only mentions the mood of the Byzantine delegation and emphasizes that the Greeks returned to Constantinople disappointed with the result of the meeting. Despite of the content of the manuscript, it is essentially, thematically and ideologically close to the literature of anti-Catholic sentiment. Two lists of the manuscript are preserved: 1. A-1443 and 2. Q-1391. Both manuscripts date back to the 18th century. Both manuscripts consist of only above-mentioned works and are performed in Mkhedruli script. The author or recorder of the work may be someone called Eugenius. It's unknown whether Eugenius

attended the council or not and on the basis of which sources he wrote the manuscript. It seems the text was lately translated from Greek, as Constantinople is mentioned as Istanbul, that was impossible until 1453 year. The city wasn't renamed immediately after its fall. So the story was translated later.

Manuscript A-1443 is perfect. According to postscript the manuscript was written by Ieronim Aleksiev. There is a postscript on the cover of the manuscript that says that the manuscript was owned by the grandfather of Archimandrite Taras. Taras was from a famous family of writers, including Aleksii Meskhishvili and the rector of the Telavi Academy, David.

The manuscript also has an inscription of prophetic content. The text contains a reminder of the consequences or a kind of warning that would follow the expected expansion of the Turks. There is the schedule of 7 ecumenical councils on 1 r of the manuscript-when and where the council was held, who was the king, pope, patriarchs, why and against whom was the council invited, how many priests attended it and how many laws were adopted. There are some mistakes in the schedule connected to the dates of world ecumenical councils.

The beginning and the last chapter are missing in the manuscript Q-1391. The part of manuscript, that tells about beginning and finishing of the council, is lost. In the same context, we can consider Ioane Batonishvili's "Kalmasoba", where the second book talks about the seven

ecclesiastical congregations and describes the Council of Florence. The author chooses a question-and-answer form to emphasize the attitude, which is typical for the works as a whole.

The Council of Florence is described in the historical work translated by the order of King Archil "History from the beginning of the world to King Constantine Paleologos", The translation from the Greek language was started by Bagrat Solaghshvili, continued by King Archil, as it is written in the will of the works, "Chronograph" was translated by the king from the Russian version of the same work. Georgian manuscripts hold several of its lists, including the oldest in the collection of the St. Petersburg Institute of Oriental Studies M-22.

Besarion Orbelishvili also wrote "Grdemli" in response to the decisions made at the Council of Florence the theological-dogmatic issues discussed there. As we have mentioned, only a small part of the acts of the Council of Florence has survived, but nothing has been found in the Georgian language yet. Although despite the political subtext, the theological content was debated at the Council of Florence and there are less inaccuracies in the theological-dogmatic issues discussed by Bessarion, but there is one controversial historical fact that four churches have resisted the political union, including Russia. The controversy underscores the "principle" position of "Great Russia" at the meeting, but we must not forget that the work was written in the XVIII century, when Georgia, which was under Muslim siege, remained the

hope of "Great Russia". Perhaps the author used "Great Russia" not to emphasize the imperial character, but it may have been the name of Russia as a kingdom.

The essential continuation of Grdemli is "Mzametkveleba" by Catholicos Anthon. Catholicos Anthon begins and ends the anti-Catholic controversy of "Mzametkveleba" with a review of the significance of Council of Florence. Here in Chapter 3 separately, in Section 17, is the answer to the Latins. Basically, it concerns the sacrament of Holy Communion. Anthon uses the same chapters from the scriptures that Besarion Orbelishvili relied on for argument. Only editorial difference is observed.

Another work of anti-Catholic content "For the Apostasy of Rome from Orthodoxy" belongs to the same period. The essay consists of three chapters: 1. For the apostasy of Rome, why they stepped aside from the Orthodox faith and the Holy Church; 2. The reign of Constantine and his mother Irine; 3. Also, for the torment of Latins. There are four lists of manuscripts in the manuscript fund: Q-52, S-1596, A-1132, H-1000. None of the manuscripts indicate the author of the works, nor is he known, whether original or translated, it is believed that it should have been translated from Russian.

Timote Gabashvili's "Martsukhi" is worth mentioning. The work does not mention the Council of Florence, it describes the seven ecclesiastical councils, but given that the dogmas, laws, and liturgical

content of the Eastern Church were based on decisions made by the seven ecclesiastical councils, the work may be discussed in the context of anti-Catholic content. It is noteworthy that Timothy was one of the scribes of the "Grdemli", perhaps he reminded the population of these ecclesiastical congregations and explained their importance, because the polemics used the rulings of the ecclesiastical congregations to emphasize objectivity and truth.

Western political values may have been controversial or acceptable in the Middle Ages and beyond, but what threatened Georgian cultural values and the nation's identity could not be ignored by Georgian figures. K. Kekelidze noted, that B. Orbelishvili wrote "Grdemli" with the help of Francisco Bolognese Capuchin, a Latin teacher in Tbilisi at the time. P. Karbelashvili had the same opinion, that confirms the healthy controversy of opponents of different views and respect for each other's cultural values. M. Kavtaria notes: "It (meaning the anti-Catholic work" Grdemli "and the literature created in Gareji) is also a work of great practical importance, which played a prominent role in shaping Georgian public opinion." [Kavtaria, David Gareji Literary School, 1965, p. 111].

IV Chapter. Textual analysis of "Grdemli"

"Grdemli" is the first anti-pope original polemical work recorded in Georgian literature up to now. It is not only an anti-Catholic treatise, but also a rhetoric of the ongoing controversy and decision made at the Council of Florence. The essay is structurally quite thoughtful, reasonably arranged, covering thirteen issues, which are divided into thirty-eight chapters.

The first chapter gives a general overview of the named problem and deals with the heresies and heretics that have arisen since the establishment of Christianity as a religious direction. The rise of heresies and the spread of new dogmatic norms by them led to the convening of seven ecclesiastic councils. Besarion Orbelishvili considers the Council of Florence to be the eighth ecclesiastical council, and the theological issues discussed at the congregation are equal to seven ecclesiastical councils due to their scale, so for him the Western church is one of the heretics because of its religious-dogmatic values.

Besarion Orbelishvili begins the narration of the main part of the works by discussing the issue of the descent of the Holy Spirit, the same filioque. The Eastern Church recognizes the descent of the Holy Spirit from the Father, while the Western adds - and from the Son as well. This issue became the cause of one of the most heated controversies at the Council of Florence. The Church of Rome managed to convince the vast majority of the congregation of the truth with a reminder of the coming tragedy or with theological evidence, but there was one

disobedient, Mark of Ephesus and the exiled Iberian representatives of the church who neither shared nor confirmed the revelation of „and the Son“. Besarion Orbelishvili does not use historical facts when discussing this issue, he uses biblical books when discussing. It begins with a reminder of Creed: *„I believe in one God, the Father almighty, maker of heaven and earth and of all things visible and invisible. And in one Lord Jesus Christ, the only-begotten Son of God, begotten of the Father before all ages, God of God, Light of Light, very God of very God, begotten not made, being of one substance with the Father, through Whom all things were made“*, Any change in Creed is strictly forbidden by the decision of the ecclesiastical congregations. That is why the neglect of the main dogmatic norm is equal to the heretical attitudes for Besarion Orbelishvili, which were cut off from the church by the decision of the church congregations. The main argument on which the Western Church relies is the Gospel of John 15.26 *„When the Advocate comes, whom I will send to you from the Father—the Spirit of truth who goes out from the Father—he will testify about me.“* The author accuses Western theologians of misunderstanding and biased interpretation of the Bible, adding that the Western Church is more blasphemous and believes that "the Holy Spirit is loved by love," but love is one of the seven virtues. It is not a "corpse", a passion, the Holy Spirit isn't the passion.

The Council of Florence failed to agree on the legal status of the Pope. Vatican had a claim and demand to the whole of Christian world to recognize the Vatican's own righteousness, the primacy of the pope, the recognition of the pope's innocence in the earthly world, and the vicegerent of Christ. This "wish" was expressed in the letters sent to the royal court of Georgia and the nobles, this request was also made at Ferrara-Florence Council. Added to this requirement was the exalted position of the apostle Peter among the twelve apostles, which is why Besarion speaks in great detail and explains the hierarchical relationship of the apostles. During the discussion he mentions the scriptures as a proof, the ecclesiastical congregations, the prayers, the biographies and teachings of the Holy Fathers, the hagiographic and hymnographic works - the life of Maximus the Confessor, the life of Gregory of Acracant, the life of Gregory the Theologian. Mentioning the discussion between Giorgi Mtatsmindeli and the Patriarch of Antioch, Besarion tries to emphasize the steadfast character of the Georgians in any ordeal. Besarion Orbelishvili's rhetoric feels irritated when he talks about the superiority of the Apostle Peter. The pope's argument from the Gospel [Matthew 12:15] "*You are a rock and I will build this church on the rock*" is misunderstood by the author and the distinction of one apostle is an insult to religious aesthetics, values and the other apostles in general, so Besarion Peter's hesitant character. Besarion therefore gives

abundant examples from the Gospels where the hesitant character of the Apostle Peter is felt.

The work speaks of a purifier and an "Eternal Hell," which is acknowledged by the Pope's followers who believed that *"unbaptized and unbelieving, as well as unbelieving Christians and unbelievers will go to hell."* However, in their opinion, there is a place in eternal hell where the confessors, but not the repentant ones, will enter and *"will enter for a while and will be completely cleansed."*

According to the author, such an opinion is a continuation of Origenism and it arose after the "Great Schism". The papists do not acknowledge either Christ's going to hell and the release of sinful souls. There was a heated debate on this issue at the Florence meeting, Besarion Orbelishvili devotes several chapters to this issue. The main arguments are taken from the "Dialoghon" by the theologian Grigol and from the "From the Scripture of the Dead" by John of Damascus. These were dogmatic issues on which the West demanded categorical consent from Constantinople and its proponents. Political union needed a "consensus" on these issues.

Representatives of the Church of the West and the East also discussed the liturgical difference between the two churches - the Epiphany, the sacrament, fasting, prayer, and sacrifice at the Council of Florence. The difference between the two churches is expressed in the baptism of infants and mothers, in fasting, in the liturgy, in the

communion of the unleavened and the leaven, and in the communion of infants, in the layout of the altar. These were the issues on which the Church of Rome thought it would compromise if the uniqueness of the preceding issues consisted. Accordingly, Besarion Orbelishvili discusses the dogmatic-liturgical differences between the two churches in detail, but to a lesser extent than on the above-mentioned issues.

"Grdemli" speaks of the food culture of the followers of the Western Church - "who eat not holy and prohibited food" and "bringing the cattle in the churches".

At the very beginning of the Council of Florence, when the geographical location shifted from Ferrara to Florence, the expected result was revealed, so the Eastern Church changed its purpose, not to win an eight-year controversy, but to replicate the truth.

Conclusions

After studying the medieval anti-Catholic polemical works and Besarion Orbelishvili's "Grdemli" we can conclude:

5. Until the 18th century, Georgian literature was poor in original and translated anti-Catholic polemical works. Only one of the works of Eustatius Nikieli is confirmed in the written monuments "A Short Story of the Romans and Their Church, Why They Steeped Aside the Eastern Church". The text was published and comments and

research were added by Maia Rafava. The work is part of a dogmaticon dating back to the XII century. K. Kekelidze thought that this work should be added to Dogmaticon later. This view of the scholar was not shared by anyone, as the purpose of Eustatius Nikieli would also be to neutralize the theological errors of the Great Schism.

After the Council of Florence it was written: 1. For the apostasy of Rome when they renounced the Orthodox faith. There are four lists of works, all of them in one edition. Author and translator is unknown. The essay consists of three chapters. Unlike Grdemli, the author discusses the historical basis and causes of the problem. 2. The "Council of Florence" is preserved with two lists of one edition, one missed the beginning and the last part and the other is complete. The essay is not of a polemical content. The essay discusses in detail the course of the meeting and in the form of an inscription talks about the expected tragic consequences. 3. Timote Gabashvili's „Martsukhi“. The work isn't about the Council of Florence, it describes the seven ecclesiastical councils, but given that the dogmas, laws and liturgical content of the Eastern Church were formed on the basis of decisions made by the seven ecclesiastical councils. Essays in this sense might be considered in the context of anti-Catholic content. It is noteworthy that Timote was one of the scribes of the "Grdemli", perhaps he reminded the population of these ecclesiastical councils and explained their importance. 4. „Mzametkveleba“ by Catholicos Anton. The seventh part of the third

chapter is a polemical part against the Papists. 5. "Kalmasoba" By Ioane Batonishvili. Book II of the essay deals with the seven ecclesiastical councils and the Council of Florence, that is being narrated in a question-and-answer format. 6. The Council of Florence is described in the historical translation of "History from the beginning of the world to King Constantine Paleologos", translated by order of King Archil. 7. B. Orbelashvili's „Grdemli“ written by the author before 20s of the XVIII century, before coronation. The conclusion on this work is presented below, separately.

6. Besarion Orbelishvili was one of the prominent figures of the XVIII century, who contributed to the revival and renovation of the Gareji school. He restored the destroyed book fund of the monastery, was a scribe himself, with his participation the "Prolog-Svinaksar" was created. He himself was the author of original hagiographic, hymnographic, liturgical works, including "Torture of Queen Ketevan", the life and work of Bakhtrioni's heroes, King Luarsab and other Georgian figures. It is unknown at this time was he translator or not. What is the most important thing, he wrote an extensive anti-papal treatise, Grdemli.

In addition to his literary and creative work, Besarion Orbelishvili was the Catholicos of the Georgian Church, actively fighting against the purchase of captives before the pastoral care and after the coronation. It is true that he was not considered among

Vakhtang VI's accomplices, but he correctly assessed the role and importance of the king and tried to bring back Vakhtang VI, who had left Georgia. The date of his coronation and death is disputed. The opinions of researchers on these issues are different.

7. Besarion Orbelishvili's "Grdemli" is preserved in two editions - short and long, with twelve lists, one of which is S-254, a short edition of works. The other 11 (A-119, 156, 298, 1395, 1591, 1791, S-1596, 3269, Q-92, GHEM-1114 (S. Makalatia Gori Historical-Ethnographic Museum) K-1130 (N. Berdzenishvili Kutaisi State Historical Museum), long edition. Among them, one- A-1591s is incomplete, containing twenty-six heads.

8. "Grdemli", as the author mentions in the introduction, is an extensive anti-papal polemical work, however, the textual analysis of the works showed that Besarion Orbelishvili's anti-Catholic works contain different norms of direction. The controversial theological issues discussed at the Council of Florence are discussed in detail in the work: Differences of opinion on the manifestation of the Holy Spirit on the issue of the so-called filioque; Recognition of the pope's legal primacy in the ecclesiastical hierarchy; The existence of a purifier as an intermediate stage; The sacrament of holy communion, the sacrament of communion or unleavened bread; The different liturgical course of the Epiphany, including the difference in the rights of mothers during the performance of the Epiphany; Different execution of prayer, fasting;

There have been discussions about the location of the altar in the temple and even the entry of animals into the temple. Besarion Orbelishvili's argument is mainly based on biblical books, the views of the Holy Fathers and the acts of the ecclesiastical assemblies. Besarion tries to explain each difference in his narration, which is why we believe that fiction belongs to the exegetical genre as well.

Besarion Orbelishvili did not want to neglect or diminish Western culture, his goal was to mark the ideological, theological difference, which also took autonomous, ethnocultural form. "Grdemli" was written to protect and emphasize the theological, everyday, cultural values that have become a tradition.

Publications associated with the dissertation work

1. **Megeneishvili 2019** – Megeneishvili Nino, The information on the sources of Besarion Orbelishvili, *Spekali*, 12, 2019, Online: <http://spekali.tsu.ge/index.php/ge/>.
2. **Megeneishvili 2019** – Megeneishvili Nino, Manuscript heritage of Gareji, *Gulani*, 22, 2019, p. 94-123.
3. **Megeneishvili 2019** – Megeneishvili Nino, Anti-Catholic polemical literature in medieval Georgian literature, *Studies in Christian Archeology*, XI, 2019, p. 427-476.
4. **Megeneishvili 2019-2020** – Megeneishvili Nino, Notes on Council of Ferrara-Florence preserved in Georgian manuscripts, *The Kartvelologist*, 28(13), 2019-2020, p. 151-177, Online: <http://kartvelologi.tsu.ge/public/ge/>.
5. **Megeneishvili 2021** – Megeneishvili Nino, Textological-codicological analysis of Besarion Orbelishvili „Grdemli“, *Dergi Park*, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, vol. I, 51, p. 199-209, Online: <http://degipark.org.tr/tr/pub/kdeniz/issue/64945>.
6. **Megeneishvili 2021** – Megeneishvili Nino, „Council of Florence“ – for text publication, transferred for printing Gul